

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

İxtisas : «İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi»

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

***Mövzu: İstehlak bazarına daxil olan ətriyyat-kosmetika mallarının
istehlak xassələri və keyfiyyətinin ekspertizası***

İşin rəhbəri: prof.Ə.P.Həsənov

Tələbə: Ramazanzadə Kamal Qəzənfər

Bölmə: azərbaycan (rus)

Qrup: 320

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ prof.Ə.P.HƏSƏNOV

«___» _____

B A K I 2015

PLAN

Giriş.....	3
I FƏSİL	
I.1.Ətriyyat-kosmetika mallarının istehsal inkişafı haqqında.....	6
I.2. Ətriyyat-kosmetika mallarının istehlakın əhəmiyyəti.....	7
I.3. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinə verilən əsas tələblər.....	12
I.4. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinə formalaşdıran amillər.....	19
II FƏSİL	
II. Ətriyyat-kosmetika mallarının təsnifat və çeşid xarakteristikası.....	31
II.1. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin laboratoriya üsulu ilə təhlili.....	40
II.2. Kosmetika mallarının keyfiyyətinin laboratoriya üsulu ilə təhlili.....	42
II.3. Ticarətə daxil olan ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin ekspertizası.....	43
II.4. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına kömək edən amillər.....	48
Nəticə və təkliflər.....	54
Ədəbiyyat.....	57

GİRİŞ

İki min il bundan əvvəl Çində və Hindistanda bitkilərdən ətirli yağları ayırmaq üçün distilyasiya ilə məşğul olmuşlar. Bitkilərdən alınan ətirli maddələr Qədim Misirdə geniş tətbiq olunurdu. Oradan ətriyyat Yunanıstana, daha sonra isə Romaya yayıldı.

Əlikimyanın inkişafı nəticəsində orta əsrlərdə efiryağlı bitkilərin öyrənilməsi və istifadəsi sahəsində vacib addımlar atıldı. Ərəblər tərəfindən qovucu qurğunun (kubun) kəşf olunması ətriyyat istehsalı texnologiyasını əhəmiyyətli dərəcədə irəliyə apardı. Ətirli maddələrin emalında efir yağlarının ayrılması texnologiyası öyrənilirdi.

İntibah dövründə isə ətriyyat malları İtaliyada, Fransada, Almaniya və digər Avropa dövlətlərində geniş yayılmağa başladı.

Müasir dövrdə hər bir ölkədə ətriyyat-kosmetika malları mədəni insanların gigiyenik və estetik tələbatını ödəyən bir vasitəyə çevrilmişdir. Məhz bu səbəbdən də ətriyyat-kosmetika malları istehlak bazarında öz çəkisinə görə əhəmiyyətli yer tutur.

Respublikamızda bu qrup mallara olan tələbat əsasən yaxın və uzaq xaricdən gətirilən mallar hesabına ödənilir. Ayrı-ayrı qruplar üzrə xarici ətriyyat-kosmetika mallarının xüsusi çəkisi 75-80% təşkil edir.

Ətriyyat-kosmetika malları xarici ölkələrdəki 3 minə yaxın firma tərəfindən istehsal olunur. Lakin onların 50%-dən çoxu 10 iri firmanın əlində cəmlənmişdir ki, bunların da məhsulları Azərbaycan bazarında geniş şəkildə istehlakçılara təqdim edilir. Bunlara aşağıdakı firmalar daxildir: «Procter and Gamble» (Prokter ənd Gembl) – ABŞ, «Revlon» - İngiltərə, «Flormar» - Almaniya, «Londa» - Almaniya, «Vella» - Almaniya. «Lumene» - Finlandiya,

«Oriflame» (Orifleyrn) – İsveçrə, «L'Oreal» - Fransa, «Vipline», «Farmasi» və s.

ABŞ ətriyyat-kosmetika mallarının bütün dünya üzrə ümumi həjminin 3/1 hissəsi qədər istehsal edir. Ətriyyat-kosmetika mallarının strukturunda kosmetika malları xüsusi çəkiyə malikdir. Əksər ölkələrdə ətriyyat mallarının payına 9-11% düşür. İstisnaq təşkil edən ölkələr Yaponiya – 3% və Fransadır – 30%.

Xarici ölkələrdə ətriyyat-kosmetika malları sənayesi çeşidin genişlənməsinə görə istehlak malları istehlakçıları arasında 5-ci yeri tutur. Belə ki, 1987-ci ildə qadınlar üçün yeni ətirilər 6 gündən bir, 1997-ci ildə hər 43 saatdan bir, 1998-ci ildə isə hər gün yaranırdı.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizin istehlakçı bazarında Rusiyadan gətirilmiş ətriyyat-kosmetika malları da öz çəkisinə görə müəyyən yer tutur (15-20%). Bunların içərisində kosmetika malları (şampunlar, saç lakları, kirşanlar, lasyonlar və s.) daha çox üstünlük təşkil edir. Bu mallar əsasən aşağıdakı firmalara aiddir: «Чистая линия» (Moskva), «Nivea» (Moskva), «Kalina» konserni (Yekaterinburq) «Severnoe sianie» (Sankt-Peterburq), «Nevskaya kosmetika» (Sankt-Peterburq) və digərləri.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmiz hələ öz malı ilə ətriyyat-kosmetika bazarında tanına bilmir. Baxmayaraq ki, bazardakı bəzi kosmetika malları (lasyonlar, kremlər, tozlar və s.) yerli istehsala məxsusdur. Lakin belə malların rəqabət qabiliyyəti çox zəifdir və bunun aradan qaldırılması yollarının axtarılması vaxtı artıq gəlib çatmışdır (yeni elmi-tədqiqat müəssisələrinin yaradılması, yeni texnologiyanın qurulması, mal haqqında informasiyaya müasir yanaşma, reklam işi və s.).

İstehlakçı bazarında ətriyyat-kosmetika mallarının çeşidinin geniş olmasına baxmayaraq bu qrup mallar keyfiyyət baxımından heç də həmişə istehlakçı tələbini ödəmir. Çox vaxt istehlakçılara saxta mallar satılaraq istehlakçı hüquqları pozulur.

Bu baxımdan hazırki buraxılış işi əhəmiyyətli mövzuya həsr olunur. Buraxılış işində ətriyyat-kosmetika mallarının istehlak xassələrini formalaşdıran amillər təhlil edilmişdir. Ətriyyat-kosmetika mallarının ticarət çeşidinin təhlilində müxtəlif ölkələrin firmalarının mallarının xüsusiyyətləri verilmişdir.

Həmçinin buraxılış işində ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyəti təhlil edilmiş, keyfiyyətin qiymətləndirilməsi üsulları və keyfiyyətin saxlanılmasına təsir edən amillər xarakterizə edilmişdir. İşin sonunda aparılan təhlillər ümumiləşdirilərək mövzu ilə bağlı təkliflər irəli sürülmüşdür.

Əmtəənin keyfiyyəti bir sıra amillərdən asılıdır ki, bunlar da üç qrupa bölünür: əmtəənin keyfiyyətinə bilavasitə təsir edən amillər, keyfiyyəti stimullaşdıran amillər, əmtəənin keyfiyyətinin saxlanmasını təmin edən amillər.

Bütün bu amillər ya qarşılıqlı fəaliyyət göstərir, yaxud sərbəst halda təsir edir.

Əmtəənin keyfiyyətinə bilavasitə təsir edən amillərə, xammalın, materialların komplektləşdirici məmulatların, məmulatın konstruksiyası (layihələndirmə və modelləşdirmə) texnoloji proseslərin keyfiyyəti (normativ sənədlər, avadanlıqlar, işçilərin əməyinin keyfiyyəti). Keyfiyyəti stimullaşdıran amillərə sosial və iqtisadi məqsəduyğunluq, həmçinin istehsalın effektivliyi, işçilərin maddi marağı və sanksiyalar aiddir.

İstehsaldan istehlakçıya çatdırılmasını təmin edən amillərə keyfiyyətin saxlanmasını təmin edən amillər aiddir ki, bunlara da qablaşdırma, markalanma, daşınma və saxlanma şərtləri, satışı və malın istismar şəraiti aiddir.

Buraxılış işim məhz ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin ekspertizasına həsr edilmişdir.

I FƏSİL

I.1.Ətriyyat-kosmetika mallarının istehsal inkişafı haqqında

Ətriyyat vasitələrinin istehsalı qədim Şərqdə yaranmışdır. İlk duxular «tüstülü duxular» olub. Bu duxular çiçəklərin, bitkilərin toxumlarından, köklərindən ətriyyat yağları alıblar. 2000 il bundan əvvəl Çində və Hindistanda bitkilərdən ətirli yağları ayırmaq üçün distilyasiya ilə məşğul olublar. Bitkilərdən alınan ətirli maddələr Qədim Misirdə geniş tətbiq olunurdu. Oradan ətriyyat sahəsi Yunanıstana, daha sonra Romaya yayıldı.

Əlkimyanın inkişafı nəticəsində orta əsrlərdə efir yağı bitkilərinin öyrənilməsi və istifadəsi sahəsində vacib addımlar atıldı. Ərəblər tərəfindən qovucu qurğunun (kubun) kəşf olunması ətriyyat istehsalı texnologiyasını əhəmiyyətli dərəcədə irəliyə apardı. Ətirli maddələrin emalında efir yağlarının ayrılması texnologiyası öyrənilirdi.

İstehsal dövründə isə ətriyyat malları İtaliyada, Fransada, Almaniyada və digər dövlətlərində inkişaf etdi. Bir qədər sonra bu inkişaf özünü Rusiyada göstərdi.

Rusiyada ətriyyat vasitələrindən ilk dəfə cövhər alınır. Bitkilərin yarpaqlarından, gövdəsindən şirə çəkirdilər. Nanə cövhər şirəsi ilk dəfə Rusiyada istehsal olunub. Rusiyada xristianlığı qəbul etdikdən sonra ətriyyat vasitələrindən dini mərasimlərdə və məişətdə istifadə olunurdu.

Kosmetikanın vətəni Şərq sayılır. Kosmetologiya sahəsində ilk məlumat kitabı Misir şahzadəsi Kleopatra tərəfindən yazılıb. Kosmetikanın beşiyi Misir sayılır.

I.2. Ətriyyat-kosmetika mallarının istehlakın əhəmiyyəti

2009-cu ildə Azərbaycan xarici ticarət sahəsində yüksək nəticələrə nail olmuşdur. Bu dövr ərzində ölkəmiz 135 xarici dövlətlərlə ticarət əməliyyatları aparmış, xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 8558,4 milyon ABŞ dolları, o cümlədən, idxal 4211,2 milyon, ixrac 4347,2 milyon dollar olmuşdur. Ticarət dövriyyəsinin 50,8 faizini ixrac, 49,2 faizini idxal təşkil etmişdir. Xarici ticarət əlaqələrinin 72,5 faizi, o cümlədən idxalın 65,6, ixracın 20,8 faizi MDB üzvü ölkələri ilə aparılmışdır. 2008-ci ilə müqayisədə xarici ticarət dövriyyəsinin ümumi həcmi 20,0 faiz, o cümlədən idxal 19,8 faiz, ixrac 20,2 faiz artmışdır.

2009-cu il ərzində Azərbaycandan 3308,6 milyon dollar dəyərində 9033,1 min ton neft və neft məhsulları ixrac olunmuşdur. Neft və neft məhsullarının 94,9 faizi uzaq xarici dövlətlərə, 5,1 faizi MDB ölkələrinə göndərilmişdir.

2009-cu ildə Azərbaycanın İtaliya, Rusiya, Türkiyə, Fransa, türkmənistan, Sinqapur, Birləşmiş Krallıq, Almaniya, Çin, Ukrayna, Gürcüstan, İran, İsrail, Amerika Birləşmiş Ştatları ilə ticarət əlaqələri digər ölkələrlə müqayisədə daha geniş olmuşdur. Xarici ticarət dövriyyəsinin 16,5 faizi İtaliya, 11,7 faizi Rusiya, 6,9 faizi Türkiyə, 6,2 faizi Fransa, 6,0 faizi Türkmənistan, 5,9 faizi Sinqapur, 4,6 faizi Birləşmiş Krallıq, 3,4 faizi Almaniya, 3,2 faizi Çin, 3,1 faizi Ukrayna, 3,0 faizi Gürcüstan, 2,8 faizi İran, 2,4 faizi İsrail, 2,2 faizi Amerika birləşmiş Ştatlarının payına düşür.

İdxal əməliyyatlarının 17,0 faizi Rusiya, 9,1 faizi Birləşmiş Krallıq, 9,1 faizi Sinqapur, 7,4 faizi Türkiyə, 6,1 faizi Almaniya, 5,8 faizi Türkmənistan, 5,4 faizi Ukrayna, 4,1 faizi Çin, ixracın 30,3 faizi İtaliya, 9,4 faizi Fransa, 6,6 faizi Rusiya, 6,3 faizi Türkiyə, 6,3 faizi Türkmənistan, 4,8 faizi Gürcüstan, 4,5 faizi İsrail ilə aparılmışdır.

Lakin bu mallar içərisində ticarətdə tutduğu yerinə görə azlıq təşkil edən mal qruplarda vardır. Lakin onun əhali arasında yayılmasına, hətta az qala gündəlik tələb olunan mal nümunəsinə çevrilən mal qrupları da vardır. Bunlardan biridə ətriyyat - kosmetika mallarıdır. Təyinatına, tətbiqi sahəsinə görə müxtəlif markalarda istehsal olunur. İstehsal yerindən asılı olaraq onların qiyməti də dəyişməlidir. Yalnız onu demək kifayətdir ki, 50 mq tarada qablaşdırılmış fransız ətrinin qiyməti çox vaxt 100-270 dollar arasında dəyişir. Çox aktual olan mövzunun işlənməsi məqsədə uyğundur.

Aşağıda iki cədvəldə bu qrup malların dinamik dəyişməsi aydın hiss olunur. Lakin bəzi malların (sabunların, sintetik yuyucu vasitələrin) bu qrupa aid edilməsi, onların tərkibində olan ətirli maddələrlə əlaqədardır.

Əmtəə dövriyyəsinin quruluşunda ayrı-ayrı malların yekununa görə faizlə göstəricisi.

Cədvəl 1.

Əmtəələr	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Sintetik Yuyucu vasitələr	0,39	0,48	0,59	0,58	0,60	0,54	0,59
Əl-üz sabunları	0,20	0,21	0,22	0,22	0,23	0,21	0,19
Ətriyyat Kosmetika malları	1,23	0,23	0,25	0,28	0,30	0,32	0,32

2011-cu ildə mühüm növ məhsulların idxalı.

Cədvəl 2.

Məhsulun adı	miqdar	Cəmi idxal MDB			O cümlədən uzaq xarici ölkələr	
		Məbləğ min.ton	miqdarı	Məbləği min.ton	miqdarı	Məbləği min.ton
Ətriyyat, kosmetika	6169,3	3242,5	2670,9	1317,8	3498,4	1924,7
Sintetik Yuyucu vasitələr	15093,7	13704,8	1082,2	827,0	14011,5	12877,8

Aşağıda plan üzrə işin icrası yerinə yetirilmişdir.

Hazırda ölkəmizdə istehlak bazarında ətriyyat-kosmetika mallarının əksəriyyətinin xarici – idxal malları təşkil edir. Əvvəllər Azərbaycan bazarında yerli və sovet məkanından ətriyyat-kosmetika malları daxil olaraq ümumi ətriyyat-kosmetika mallarının həcmnin 60-75%-ni, digər xarici ölkələrdən daxil olan ətriyyat-kosmetika malları 30-40%-ni təşkil edirdi.

Xarici ölkələrdə ətriyyat-kosmetika malları ilə hazırda məşğul olan 3000 min firma fəaliyyət göstərir. Ümumi ətriyyat-kosmetika mallarının istehsalı dünya üzrə ən iri 10 firmanın əlində cəmlənmişdir. Bunlara «Procter And Gamble» -ABŞ, «Revlon» - İngiltərə, «Florena» - Almaniya, «Londa» - Almaniya, «Wella» - Almaniya, «Lumene» - Finlandiya, «Oriflamme» - İsveçrə, «Loreal» - Fransa.

Ətriyyat-kosmetika mallarının ümumdünya istehsalının 1/3 hissəsini ABŞ təşkil edir. Ətriyyat-kosmetika mallarının çeşid quruluşunun xüsusi çəkisinin əksər hissəsini kosmetika malları təşkil edir.

Bəzi ölkələrdə ətriyyat mallarının ümumi həcmi mal dövriyyəsinin 9-11%-ni təşkil edir. Lakin bu fərqli olaraq Yaponiyada 3%, əksinə fransada isə 30%-i təşkil edir.

Əvvəllər xarici ölkələrdə ətriyyat-kosmetika mallarının çeşidinin yeniləşməsinə görə 43-6 gündən bir olduğu halda hazırda hər gün hesab edilir.

Hazırda Azərbaycan istehlak bazarına iki istiqamətdə yəni Rusiyadan (Keçmiş Sovet məkanından) və digər ölkələrdən ətriyyat-kosmetika malları daxil olmaqdadır. Rusiya mallarının xüsusi çəkisinin az olması onun rəqabət qabiliyyətli az mal istehsal etməsidir. Onların qablaşdırılma dizaynı, əmtəə informasiyasının zəif olmasının və istehlak xassələrinin aşağı olmasıdır.

Rusiyada texnologiyanın son illərdə köklü şəkildə dəyişməsi, bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilməsi nəticəsində hazırda 120-yə yaxın yeni kompaniyaların yaranmasına səbəb olmuşdur. Bunların içərisində həm uzaq tarixi olan, həm də çox yeni olmasına baxmayaraq, xüsusi mövqeyə malik olan kompaniyalar da vardır. Bu müəssisələr Azərbaycan istehlak bazarında xüsusi rəğbətlə qarşılanır. Bunlara АО «Свобода», «Рассвет», «Новая Заря», «Грамония Плюс» - Москва, «Калина», «Северное Сияние», «Грим» - Санкт Петербург və s. kompaniyalardır.

Hazırda çox kiçik tibbi-bioloji firmalar çiçək və bitkilərdən alınan bir sıra üz kremləri, ətriyyatlar məsələn «Nərgiz», «Qazeli» kimi üz kremləri hazırlanır. Müxtəlif ətrili sular, yağlar bazara yenidən daxil olur. Bunların ümumi həcmi ətriyyat-kosmetika mallarının istehlakının 0,1 hissəsini təşkil edir.

Son illər bizim respublikamızda Rusiyadan daxil olan mallara daha inamla yanaşılır. Beləki, bu mallar ekoloji təmiz, xammal əsasən hazırlanmaqla çox sərt və ciddi standartlarla tənzimlənir. Bunlara:

«Kosmetika kremləri» - ГОСТ 29189-91

«Dekorativ kosmetika» - ГОСТ 28767-90

«Yağlar əsasında dekorativ kosmetika» - ГОСТ 28767-90

«Синтетик ПАВ əsaslı şampunlar – ТУ 9158-019-033-5018-93

«Manikur lakları» - ТУ 217РФ85-89

«Orqanoleptik tədqiqatın qaydaları» - ГОСТ 29188-0-91

I.3. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinə verilən əsas tələblər

Ətriyyat-kosmetika mallarının istehlak xassələri aşağıdakılardır:

- funksional xassələr;
- estetik xassələr;
- təhlükəsizlik xassələri;
- etibarlılıq xassələri;
- ergonomik xassələri.

Funksional xassələr.

Funksional xassələr ətriyyat-kosmetika mallarının əsas təyinatı ilə müəyyən edilir. Ətriyyat mallarının əsas təyinatı dəriyə, saçə, geyimə, havaya xoşagələn qoxu verməkdir.

Ətriyyat kompozisiyası müxtəlif uçuculuq qabiliyyətinə malik olan ətirli maddələrdən yaradılır. Buna görə də ətriyyat məhsullarının iyi əvvəldən axıra qədər eyni olmur.

Ətriyyat mallarının iyi 3 mərhələdə yayılır ki, bunlar da tədricən biri digərinə keçir: başlanğıc mərhələ, əsas mərhələ, qalıq mərhələsi.

İyin davamlılığı – ətriyyatın hər hansı səthə çəkilməsindən başlayaraq uyğun məsafədən iyin hiss olunması davamlılığıdır. Bəzi xarici ölkələrdə iyin davamlılığı dedikdə iyin tam hiss olunması üçün lazım olan müddət nəzərdə tutulur. Ətirələrin (dusi) iyin davamlılığı 7-8 saat olur. Müşahidələr göstərir ki, qabaqcıl şirkətlərin istehsal etdiyi ətirələrin qalıq iyi bir-neçə sutka ərzində hiss olunur.

İyin davamlılığına ətirli maddələrin buxarlanması (uçması) təsir edir. Uçucu maddələrdən yaradılmış qatışıq yüksək buxarlanma sürətinə malik olur və ətir az davamlı alınır. Süni olaraq (qouryucuların tərkibə daxil edilməsi ilə) ətirli

maddələrin buxarlanmasını ləngitmək və iyin davamlığını yüksəltmək mümkündür.

Çox hallarda ətirlərin iyin davamlığını onların tərkibindəki cövhər qatışığının miqdarının yüksəldilməsi yolu ilə əldə edirlər. Lakin ətirli maddələrin cövhər tərkibinin yüksəldilməsi həmişə lazımi effekt vermir, iy kobudlaşır, qoxunun zərifliyini, incəliyini itirir.

Odekalonlar və ətirli sular (gigiyenik ətriyyat) üçün iyin istehlak davamlığı yüksək olmamalıdır, belə ki, onların əsas təyinatı tərəvətləndirici və dezinfeksiyaedici təsirdir.

Kosmetik vasitələrin əsas funksiyası – dərini, saçları, dişləri təmizləmək, dərini nəmləndirmək və qidalandırmaq, saçları və dırnaqları möhkəmləndirmək; soyuqlamanı aradan qaldırmaq; insanın xarici görünüşünə gözəllik verməkdən ibarətdir. Dekorativ kosmetika üçün əsas funksional xassə rəngdir.

Təyinatından asılı olaraq kosmetik vasitələrin yerinə yetirdikləri funksiyalar müəyyən xüsusiyyətlərə malikdir. Belə ki, şampunlar üçün bu – yuma və köpüklənmə qabiliyyətidir; dırnaq lakları və emalları üçün adgeziya, quruma qabiliyyətidir və s.

Estetik xassələr.

Ətriyyat mallarının estetik xassələri mayenin xarije görünüşü, onun şəffaflığı, rəngi, qablaşdırmanın forması və dizaynı, markalanmanın keyfiyyəti, üslub istiqamətidir.

Ətriyyat mayesinin şəffaflıq cövhər qatışığının spirtdə tam həll olunmasından asılıdır. Ətriyyat imtehsalında zərif süzgəclərin tətbiqi tamamilə şəffaf ətirlərin alınmasına imkan verir.

Ətriyyat mayesinin boyanması qatışığın, boyaqların rəngindən asılıdır. Vacib şərtədir ki, istifadə olunan üzvi boyaqlar suda yaxşı həll olunan və parçada çətin gedən ləkələr yaratmayan olsunlar.

Qablaşdırmanın dizaynı ətriyyat mallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsinə, onun rəqabət qabiliyyətinə təsir edən mühüm amildir. Belə ki, bu çox vaxt ətir seçimində əsas istehlak göstəricisinə çevrilir.

Məşhur firmaların ətriyyat mallarının bir qisminə dəyərin 70%-i ətriyyat tarasının – ətir qabının (flakon) payına düşür.

Ətirin estetik və emosional olaraq qavranılmasında əsas rol ətir qabına məxsusdur. Ətir qabları yüksək incəsənətin xüsusi sahəsidir. Onun əsas məqsədi dəqiq forma xətləri, həcm və rənglərlə «uçucu» qoxu haqqında istehlakçıda ilkin təəssürat yaratmaqdır. Qablaşdırma dizaynının məqsədi təkcə ətriyyat mayesinin qoxusunun xarakterini əks etdirməkdən ibarət deyil, həm də onda yeni fikir çalarlarının olmasını xəbər verməli, gizli tərəflərin olmasını nəzərə çarpdırmalı, ona özünəməxsus nə isə əlavə etməlidir.

Müasir dövrdə ətir qabları dizayn üslubuna görə aşağıdakı növlərə bölürlər.

Minimalistik dizayn – ətir qablarının forması sadədir, qabarıqdır, bəzəksizdir. Qablar daşdıqları ətriyyatın qoxusuna uyğundur – sadə, təmiz və davamlı. Tutqun örtülü şüşə və metalın birləşməsi tərəvət və sərinlik hissi yaradır, əsəbləri sakitləşdirir, yorğunluq hissini azaldır.

Qoxuları: «JKB» (si key bi), «JK One» (si key van), «Jontradijtion» (kontradikşn), «Jool water woman» (kul vater vuman), «Pajo» və «Pajo Energy» və s.

Həssas dizayn - qabların forması üçbucaqlı, çoxbucaqlı, piramida, konus formasında olur, sakit üslubu xarakterizə edir. Vəziyyətdən və şəxsiyyətdən asılı olaraq ənənəvi, həssas və ya ekstravaqant qavranıla bilən.

Qoxuları: «Jhamrs Elyses» (Şamz Elize), «Tresor» (Trezor).

Zərif dizayn – düzbucaqlı və ya kvadrat formadır. Bu qablar elə təsir bağışlayır ki, sanki onun içərisində nə isə çox qiymətli və nadir bir şey var. Onlar çox zərifdir, öz məzmunu haqqında tez təəssürat yaradır: bu ətir qabları daha çox klassik və ciddi qoxulu olur.

Qoxuları: Kelvin Klyayndan «Etennity» (Etenniti), Şaneldən «Allure» (Alyur) və b.

Jiddi dizayn – uzadılmış, çox sadə və lakonik formadır. Bu müasir üslubdur, cəld həyat tempi əhval-ruhiyyəsi yaradır. Belə formalı ətir qabının iş stolunun üzərində də yeri var, zərif çantada da.

Qoxuları: Quççidən «Envy» (Envi), Elizabet Ardentdən «5th Avenue» (5-ji Avenyu), Yoji Yamatotodan «Uoghi» (Yoji).

Eksentrik dizayn – möcüzəli, ekstravaqant formaya malik olur, qeyri-adi qoxuya malik olması təəssüratını yaradır. Orijinal qablar oyuncaq, yaxud dekorativ element təsiri bağışlayır, hətta boş qabı belə məftun edir.

Qoxuları – «Le Roi Soleil» (Le rua soleyl), Salvador Dalidən «Sonia Rykiel» (Sonya Rikel) və başqaları.

Romantik dizayn – oval, dairəvi, həcmli yaxud yastı formalara malik olur ki, bunlar da qadın siluetini xatırladır.

Dairəvi formalı qabı əldə tutmaq çox rahatdır. Bu formada məhəbbət və qadınlıq hissi birləşərək sakitlik və harmoniya yaradır. Bu ətirilər daha çox «əsəbsakitləşdirici» vasitə kimi qavranılır.

Qoxuları – Esti Lauderden «Pleasures» (Plece) və «Beautiful» (Byutəful), Xloedən «İnnojenje» (İnnokəns) və b.

Ətriyyat və dəb. Ətriyyat da geyim kimi dəbin dəyişkənliyinə məruz qalır. Lakin çox tez-tez dəyişmir.

«Mərhələli» qoxular ətriyyatda təxminən 7-10 ildən bir yaranır. Ətriyyatda dəb ənənəsi özünü müxtəlif dövrlər üçün üstün tutulan ətirələrin xarakterik xassələrinin ictimailiyində (ümumiliyində) göstərirdi.

60-ci illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərində bunlar yarpaq və ot iyli «yaşıl» qoxu xarakterinə malik gül ətirləri olmuşlar. 1977-ci ildə «Opium» qoxusu yaradıldı, bu qoxu «Magi» ətirlərində inkişafını tapdı.

Bu ətirilər Şərq tipli qoxularla zəngin idilər. 80-ci illərin ortalarında dəri, qətran, oduncaq, şipr çalarlı emosional qoxular dəbdə üstünlük təşkil etməyə başladı. 80-ci illərin sonunda isə dəbdə geniş bitki çalarları yayılmağa başladı.

Bu ətirlərdə bitki qoxuları, çiylək, qarpız qabığı qoxuları, meyvə notları üstünlük təşkil edirdi. Amerika istiqamətli ətirilər «Eternity» (Eterniti), «Meçta» (Meçta), «Rozoviy opal» (Rozoviy opal) daha çox dəbdə idi.

Son dövrlərdə ətriyyatda fransız və amerikan üslubları bir-birini əvəz edir. Fransız üslubunda – ətir öz qoxusunu tədricən açır, amerikan üslubunda isə tez. Amerikan üslubunda ətir öz qoxusunu birbaşa açaraq şirin, şirin-gül tipli olur və işgüzar həyat üçün nəzərdə tutulur.

Kosmetika mallarının estetik xassələrinə onların xarici görünüşü, tərkibi, iyi, məhlulun rəngi, qablaşdırmanın dizaynı, məlumatın ifadəliliyi, üslub istiqaməti aiddir.

Kosmetika mallarının üslubu məmulatın məzmunu ilə xarici tərtibatının qarşılıqlı əlaqəsində əks olunur. Bir çox mallar üçün firma üslubu xarakterikdir. Bu dəqiq ifadə olunmuş vahid üslubdur ki, firmanın imicini müəyyənləşdirir və ən çox qablaşdırmanın fərdi tərtibatında özünü göstərir.

Dekorativ kosmetika dəbin təsirindən asılıdır ki, o da çox şıtaq və dəyişkəndir.

Təhlükəsizlik xassələri.

Ətriyyat malları müxtəlif maddələrdən təşkil olunmuşdur ki, bu da insan dərisi üçün təsirsiz deyil – yüksək tündlüyə malik spirt ətirli maddələr dəridə qaşınmalar və qıcıqlanma (allerqiya) yarada bilər. Ətriyyat sənayesi qıcıqlanma yaradan ətirli maddələrdən istifadə etməməyə çalışır. Ətriyyat maddələrinin insan orqanizminə təsiri problemləri üzərində işləyən elmi-tədqiqat institutları fəaliyyət göstərir. Lakin qıcıqlanma fərdi reaksiya olduğuna görə onu tamamilə istisna etmək mümkün deyildir.

Ətriyyat malları təhlükəsizlik göstəricilərinin ekspertizasından keçərək sertifikatlaşdırılmalıdır.

Kosmetika mallarının istehlakçılar tərəfindən istifadəsində təhlükəsizlik xassələrinə olan tələblər daim artır və onların yeniləşməsi vacib amilə çevrilir. Onların təhlükəsizliyi kimyəvi, sanitariya-gigiyenik və yanğından mühafizə səviyyəsi ilə təyin edilir.

Kimyəvi təhlükəsizlik kosmetika mallarının tərkibində zəhərli elementlərin, qadağan olunmuş boyaqların, konservantların və başqa əlavələrin mövcudluğundan asılıdır. Sanitar-gigiyenik təhlükəsizlik – kosmetika mallarında müxtəlif formada zədələnmələr yarada biləcə riskli hallara yol verilməməsidir.

Belə ki, kosmetik vasitələrin tərkibindəki maddələr mikroorqanizmlər üçün qida mənbəyi ola bilər. Bir çox kosmetika növlərinin tərkibində suyun çox olması onların inkişafı üçün münbit şərait yaradır. Kosmetik vasitəyə mikroorqanizmin düşməsi onun keyfiyyətinin kəskin pisləşməsinə səbəb olur. Bu zaman məmulat satış görkəmini itirir. Təhlükəsizlik göstəricilərinin yol verilən həddən yüksək olması məhsulu «təhlükəli mala» çevirir.

Yanğın təhlükəsizliyi – tərkibində tezalıqan həlledicilər olan və çiləyici ilə qarışdırılmış mallar üçün xüsusilə vacibdir.

Etibarlılıq xassələri.

Ətriyyat-kosmetika mallarının etibarlılığı dedikdə onların öz keyfiyyətini lazımi müddətdə qoruyub saxlama qabiliyyəti nəzərdə tutulur.

Saxlanma, daşınma və istifadə zamanı ətriyyat mayelərində fiziki-kimyəvi proses gedir ki, bu da istehlak xassələrinin pisləşməsinə, keyfiyyətin aşağı düşməsinə səbəb olur. Ətriyyat mallarında vacib etibarlılıq göstəricisi iyn, şəffaflığın, rəngin dəyişməməsidir. Onların istehsalçıları 12 aydan 3 ilə qədər müddətdə keyfiyyətin dəyişməməsi barədə təminat verirlər. Lakin bu zaman daşınma və saxlanma qaydalarına əməl olunmalıdır.

Bəzi mütəxəssislər belə hesab edirlər ki, ətilər ötən müddət ərzində yalnız öz qoxularını yaxşılaşdırırlar, bunu ona bənzədirlər ki, üzüm şərabları, likörlər uzun müddət saxlanılan zaman öz xassələrini yaxşılaşdırırlar. Başqaları hesab edirlər ki, ətiləri 3-5 il saxlamaq olar, bundan sonra onların qoxuları yalnız kəskin turş iyi xatırladır.

Təcrübə isə bunları göstərmişdir. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərindəki ətilər çox uzun müddət saxlanması zamanı iynin dəyişməməsi ilə fərqlənirdi.

Köhnə firmaların əmtəə siyahılarında göstərilirdi ki, ətirlərin iyi uzun müddət saxlanma zamanı yaxşılaşır, lakin onları yüksək hərarətdən və günəş şüalarından qorumaq lazımdır. Qədim qazıntılar zamanı aşkar edilən ətriyyat qabları iyini bu günə qədər saxlaması heyrətamizdir.

Qeyd olunanlarla müqayisədə müasir ətriyyatlar öz qoxusunu uzun müddət saxlaya bilmir. Çoxsaylı sınaqlar göstərmişdir ki, elə ətirlər var ki, hətta 6-8 ay saxlandıqdan sonra öz qoxunu pis mənada dəyişir. Bu faktı aşağıdakı kimi izah etmək olar.

Müasir dövrdə ətriyyatda cövhər qatışıqının miqdarı yüksəlmişdir. Onun əsas hissəsini sintetik ətirli maddələr təşkil edir ki, onların da reaksiya qabiliyyətli olmaları nəticə etibarilə cövhər qatışıqının yüksək kimyəvi davamsızlığına gətirib çıxarır.

Ətriyyat mallarının keyfiyyətini qorunub saxlanılmasına saxlanma şəraiti, şüşəsinin rəngi və s. amillər təsir edir.

Erqonomik xassələr.

Bu ətriyyat-kosmetika mallarının istifadəsi zamanı rahatlıq və xoş təəssürat yaratmaq xassəsidir. Ətriyyat malları üçün bunlar ətir qablarının ölçü və formasından, bağlanma növündən asılıdır. Çiləyicili qablar istifadə üçün daha rahat hesab olunur.

Kosmetika mallarının erqonomik xassələri məmulatın konsistensiyaları (məsələn, kompakt kirşan (pudra) toz halındakı kirşandan daha çox istifadəyə rahatdır, maye tuş bərk tuşdan daha yaxşıdır); qablaşdırılması, istifadəni asanlaşdıran ləvazimatlarla (tuş üçün fırçanın növü, kirşan üçün süngər materialının növü, dekorativ kosmetika qabında güzgünün olması və s.) müəyyən edilir.

I.4. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinə formalaşdırın amillər

Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinə bilavasitə təsir edən, yəni istehlak xassələrinin formalaşdırın iki mühüm amillər aşağıdakılardır:

1. İstifadə edilən xammal;
2. İstehsal texnologiyası.

Məlum olduğu kimi ətriyyat-kosmetika mallarının çeşidi olduqca genişdir. O cümlədən, bu qrup malların istehsalında tətbiq edilən xammalın çeşidi də olduqca müxtəlifdir. Buna görə də ətriyyat-kosmetika mallarının istehsalında istifadə olunan xammalın keyfiyyəti formalaşdırın amil kimi hər bir qrup üzrə ayrıca xarakterizə etmək məqsədəuyğundur.

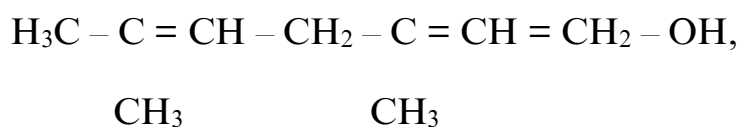
Ətriyyat istehsalında istifadə edilən xammallar. Ətriyyat malları istehsalında istifadə edilən əsas xammal bunlardır: ətirli maddələr, spirt, su və bəzən boyalar. Ətriyyat mallarının keyfiyyəti ətirli maddələr dəstinin seçilməsindən asılıdır.

Ətirli maddələr – gözəl iyə malik olan üzvi birləşmələr və ya onların qarışığından ibarətdir. Ətriyyat istehsalında onlar iki qrupa bölünür: təbii və sintetik.

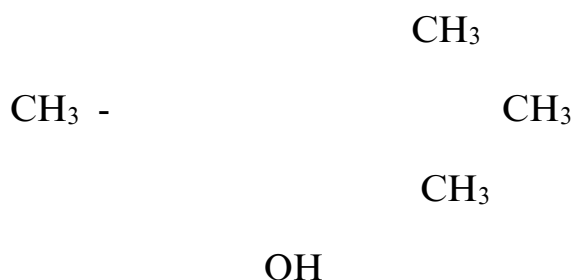
Mənşəyinə görə təbii ətirli maddələr bitki və heyvan mənşəli olur. Bitki mənşəli ətili maddələrə efir yağları, qətranlar, məlhəmlər (balğzam) və quru bitki xammalı daxildir. Efir yağları – bitki xammalından alınan tez uçan yağlı mayelərdir. Dünyada efir yağlarından alınan 3 min ətirli maddə məlumdur, lakin onlardan yalnız 1.5 min öyrənilmişdir. 200-ə qədər efir yağlı bitki sənaye əhəmiyyətinə malikdir. Efir yağlarının miqdarı bitkilərdə 0.005-1.3%-ə qədər olur.

Efir yağlarının kimyəvi tərkibi çox müxtəlifdir. Onların tərkibində yüzdən çox efir, spirt, aldehid, keton və s. tip birləşmələr olur. Məsələn, gül yağından 226 birləşmə çıxarılmış və təyin olunmuşdur ki, bu birləşmələrdən 184-ü gül yağının tərkibində 1%-ə qədərdir. Bunların arasında 16 spirt, 14 turşu, 15 aldehid, mürəkkəb efir və başqa birləşmələr identifikasiya olunmuşdur.

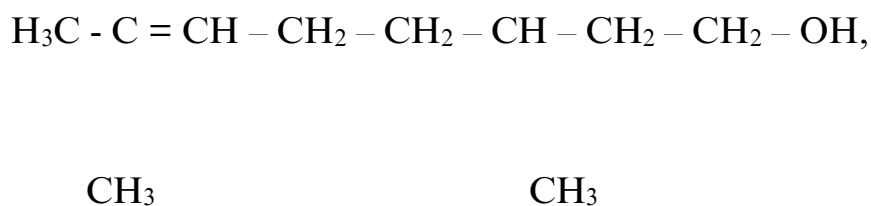
Jasmin yağının tərkibində 100-dən çox narıncı, portağal və lumudan alınan efir yağlarında 300-dən çox komponent vardır. Ancaq efir yağlarının hərəsində birinin və ya bir neçəsinin miqdarı çox olur və bu da yağın əsas iyini təyin edir. Məsələn, ətirşah yağının əsas tərkib komponenti geraniol – $C_{10}H_{18}O$:

Nanə yağının əsas tərkib hissəsi mentol – $C_{10}H_{19}OH$:

Lumu yağının terpen – limonen $C_{10}H_{16}$, gül yağındakı – geraniol, tsitronellol $C_{10}H_{18}O$:

və başqaları.

Efir yağlarından ətyriyyat-kosmetika sənayesində ən çox istifadə olunanları aşağıdakılardır:

Anis – (razyana) – dünyanın hər yerində becərilir. Onun tərkibində 80-90% anetol vardır.

Azaliya yağı – yabanı bitən koldur. Yağın əsas tərkibi (35%) uçuculuğu az olan triterpen, seskviterpen və fenol quruluşlu birləşmələrdir.

Bazilik (reyhan) yağı – əsas tərkib hissəsi evqenol (60-70%) və izoevqenoldur.

Palıd lixeninin rezinoidi – palıd, şam və yolka ağaclarında bitən lixendə olur.

Berqomot yağı – subtropik ölkələrdə, MDB-də və Zaqafqaziyada becərilir. Yağın tərkibində 40-49% linalilasetat vardır.

Qərənfil yağı – qərənfilin açılmayan butasından ekstraksiya və hidrodistillyasiya üsulu ilə alırlar.

Ətirşah yağı – ətirşahın təzə yarpaqlarından alınır. Yağın tərkibində 25-45% geraniol və 40-75% sitronellol vardır.

İlanbaş bitkisinin yağı – tərkibində 30-70% sitrol və 25-30% geraniol vardır.

İris (iris, zirə) yağı – iris (zirə) bitkisinin gövdəsindən ekstraksiya üsulu ilə alınır.

Koriandr yağı – tərkibində 60-70% linalool vardır. Onu koriandrın doğranılmış toxumlarından hidrodistillyasiya və həlledicilərlə ekstraksiya üsulları ilə alırlar.

Lavanda yağı – bunu lavandanın çiçəklərindən və təzə, yaşıl yarpaqlarından hidrodistillyasiya üsulu ilə alırlar – Tərkibində 36-60% linalilasetat vardır.

Ladan (buxur) yağı – buxurun budaqlarının qurudulmuş yonqarlarından etil spirti ilə ekstraksiya vasitəsilə alırlar. Onun tərkibi əsasən doymuş karbohidrogenlərdən, turşulardan, həmçinin ladana turşusu və onun metil efirindən ibarətdir.

Lumu yağı – Lumu qabıqlarından mexaniki presləmə və ya həlledicilərlə ekstraksiya üsulu ilə alırlar. Tərkibində 90% terpenlər, o cümlədən, limonen vardır.

Cövüz adaçayı (muskat şalfeyi) yağı – çiçəklənən adaçayından ekstraksiya və hidrodistilliyasiya ilə alırlar. Tərkibi 42-65% linalilasetatdan ibarətdir.

Cöhərnənənin efir yağı – qurudulmuş otundan hidrodistilliyasiya üsulu ilə alınır, tərkibində 46-70% mentol vardır.

Gül yağı – gül ləçəklərindən petrolei efiri ilə ekstraksiya və ya fermentləşdirilmiş çiçəklərindən hidrodistilliyasiya ilə alınır. Tərkibində 30-36% sitronellol, 20% geraniol, 35-40% fenil etil spirti (beta-izomeri) vardır.

Cirə yağı – doğranılmış cirədən hidrodistilliyasiya üsulu ilə alınır. Tərkibində 50-60% karvon, 30%-ə qədər limonen vardır.

Fenxel yağı – xırdalanmış fenxel məhsulunun hidrodistilliyasiyasından alınır. Tərkibində 50-60% anetol vardır.

Ekvalipt yağı – ekvaliptin yarpaqlarından və yeni cücərtilərindən hidrodistilliyasiya üsulu ilə alınır. Tərkibində 40-82% tsineol vardır.

Efir yağlarının çoxu sintetik ətirli maddələr zavoduna verilir və burada o yağlarından fərdi birləşmələr çıxarılır.

Balzamlar. Balzamlar ağac qatranlarının efir yağlarındakı məhsulları olaraq yarımmayə maddələrdir. Qatran və balzamlar bəzi ağacların yarıqlarından axan mayə məhsuldur.

Qatranlar – bərk, yapışqanlı axıntılardır. Bunlar suda həll olmur, skipidarda, spirtdə həll olurlar. Tərkiblərində efir yağları olur. Əsas qatranlar aşağıdakılardır: buxur (ladan), qalban, mirra, stiraks (qaragünlük).

Ladan – Şərqi Afrika və Orta Şərqdə bitən burzer sülaləli tropik ağacların qabıq kəsiklərindən yığılır. Açıq sarı və ya narıncı rəngli maddədirlər, qızdırdıqda tünd bərk hala keçirlər.

Qalban – ferula tipli otvari bitkilərdən (Türkmənistan və İran dağlarında bitən) alınır.

Mirra – aromatik qatranlar «Commiphora mirrha» kolu gövdəsinin qabıq kəsiyindən alınır. Əsasən Afrikada, Asiyada, Ərəbistanda bitir. Tərkibində «mirol» efir yağı vardır ki, bu antiseptik xassəyə malik olduğu üçün balzamlaşdırılmada da istifadə olunur.

Stiraks – Likvidambra ağacından alınan qatrandır. Vanil iyinə bənzər ağır ətirlidir.

Qatran və balzamlar öz xüsusi ətirliyindən başqa, ətiryyat məhsullarının iyini ağırlaşdırır və fiksator rolu oynayırlar, yəni kompozisiyada olan ətirli maddələrin uçuculuğunu tənzimləyirlər.

Qatran və balzamların şirə məhsullarından istifadə edirlər.

Heyvan mənşəli maddələr. Bu tip maddələr aşağıdakılardır: muskus, ambra, tsibet, kastoreum.

Muskus – tünd palıdı rəngində dənəvari maddədir. Onu erkək kabaq maralının daxili sekresiyasının qurudulmuş vəzilərindən alırlar. Bu marallar Şərqi Sibirdə yaşayırlar. At tərinin və sidiyinin iyini verir. Əsas tərkibi tsiklik ketonlardır. Spirtdə həll edib saxlanılan məhlulunun olduqca xoşa gələn iyi vardır. Muskusun iyi olduqca dözümlü, davamlıdır. Təbrizdə (İran) yeganə, özünəməxsus «ətirli» məscid vardır. Bu məscidin divarlarının hörgüsündə muskus əlavə olunmuş məhluldan istifadə olunmuşdur və həmin iy indidə, yəni 600 il keçməsinə baxmayaraq, yenə hiss edilir.

Ambra – yaşıl boz rəngli, ladan iyi verən, yağlı mumabənzər kütlədir. Ambra kaşalotların daxilində və ayırmalarında olur. Onu okeanların səthindən müxtəlif ölçülü kəsiklər şəklində tapıb yığırlar.

Tsibet – Şimali Afrika və Asiyada yaşayan viverra erkək pişiyin ayırmalarıdır. Sarı rəngli, yapışqanlı, kəskin spesifik iyi olan kütlədir. Əsas tərkib hissəsi keton tsibetondur.

Kastoreum (gunduz mayesi) – qunduzların daxili vəzilərindən ayrılan mayedir. Yağlı, sarımtıl, qatran iyi verən maddədir.

Bunlardan başqa ətriyyatda heyvan mənşəli maddələrdən muskus siçovulunda ayırma mayesi istifadə edilir. Bütün bu maddələr ətriyyatda məhlul halında istifadə olunur. Bunlar iy bilmə orqanının hissiyyatını kəskinləşdirir və bununla da iyi dərk etmə müddətini artırırırlar.

Fransa ətriyyatının məzəc təbiəti (temperamentliyi) məhz onların tərkibində olan heyvan mənşəli ətirli maddələrin olması ilə izah edilir. Bunlarda «heyvan» iyunin olması ətriyyatın iyi ilə insan dərisinin arasında bir harmoniya yaradır və iyi insana məxsuslu edir. Bu maddələr çox bahalıdır və mikroskopik doza ilə istifadə olunur.

Bütün efir yağlı xammallar aşağıdakı qruplara bölünür:

- bitkinin toxumlarından alınan yağlar – buraya koriandr, anis, fenxel, tmin və s. aiddir;
- bitkinin yarpaqlarından və otlardan alınan yağlar – bazilik, evkalipt, dəfnə və b.;
- güllərdən alınan efir yağları – qızıl gül, lavanda, şalfey, yasəmən;
- bitkinin kökündən alınan efir yağları – air, iris;
- efir yağlarının digər növləri

Quru bitki xammalları – bitkinin ətirli hissəsinin qurudulması yolu ilə alınır, spirtli jövhər formasında istifadə edilir. Elə bitkilər mövjudur ki,

onların efir yağları yalnız qurudulma və uzun müddət saxlanma üsulu ilə alınır. Belə ki, ətirli iyi fermentativ prosesin baş verməsi nəticəsində yaranır.

Quru, spirtli bitki xammalları ətirlərin ən qiymətli tərkib hissəsi hesab edilir və tam davamlı iy yaradır.

Qətranlar və məlhəmlər. Ən qədim ətriyyat xammalı hesab olunur. Mirra, ladan və qalban hələ qədim Misirdə istifadə edilmişdir. Qətran və məlhəmlər bəzi ağacların kəsiyindən axan məhlullardan alınır. Qətranlar bərk, yapışqanlı maddə olub, suda həll olmur, yalnız skipidar və spirtdə həll olur, tərkibində efir yağı vardır. Qətranlara ladan, qalban, mirra, stiraks və s. Aiddir.

Məlhəmlər – yarımmaye maddələrdir, tərkibində ətirli turşular olan ağac qətranlarının efir yağlarındakı məhlulundan ibarətdir. Qətran və məlhəmlər təkcə ona görə qiymətli deyillər ki, xüsusi iyə malikdirlər. Onlar ətirlərin qoxusunun davamlığını yüksəldir, fiksator rolunu oynayır, başqa sözlə ətirli maddələrin kompozisiyadan ayrılmasını tənzimləyir, ayrıca buxarlanmasına imkan vermir.

Sintetik ətirli maddələr – neftin, daş kömürün, ağacın, efir yağlarının kimyəvi emalı nəticəsində alınan məhsullardır. Onlar iki qrupa bölünür:

- xüsusi sintetik maddələr – bunlar daş kömürün, neftin, torfun kimyəvi emal məhsullarından üzvi sintez yolu ilə alınır;
- süni maddələr – bitki və heyvan mənşəli təbii efir yağlarından kimyəvi üsullarla fərdi maddələrin ayrılması yolu ilə əldə edilir.

Sintezin əsas məqsədi böyük gücə və davamlığa malik yeni ətirli maddələrin alınmasıdır.

Kimyaçı alimlər sintez yolu ilə təbiətdə analoqu olmayan fərdi ətirli maddələr əldə edirlər. Bu isə ətriyyat mallarının imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirir.

Karbohidrogenlər.

Difenilmetan – benzoldan və xlorlu benzoldan sintez yolu ilə alınır. Təbii efir yağlarında tapılmayıb. Portağal və ətirşah qarışığı iyi vardır.

Limonen – sintez yolu ilə terpineolun natrium bisulfat iştirakı ilə qızdırılmasından alınır. Lumu, cirə və b. efir yağlarının tərkibində tapılır.

Para-simol – müxtəlif terpenlərin dehidratasiyasından sintez olunur. Cirə, muskat, adaçayı bitkisi və digər efir yağlarında olur. Cirə iyinə malikdir.

Spirit, su, boyaq, ətirsiz maddələr, onların köməkçi əhəmiyyəti: Spirit – cövhər qatışığının həlledijisi kimi tətbiq edilir. Bu məqsədlə 96.2 dərəcəli təmiz etil spirti istifadə edilir. Etil spirti ətirli maddələrin əksəriyyəti ilə uyğunlaşan xüsusi iyə malik olur. Uçuculuq qabiliyyətinə görə o, həllolma zamanı iyi gücləndirir, yetişmə prosesində iyə etil spirti eyni zamanda kimyəvi agent rolunu oynayır, axırncı iyin formalaşmasına böyük təsir göstərir.

Müxtəlif ətirli maddələr spirtə həll olması və bunun nəticəsində cövhər qatışığı eyni deyildir. Buna görə də ətir və odekolonların müəyyən növləri üçün müəyyən tündlük dərəcəsi təyin edilir ki, bu da qatışığa su və spirtin müəyyən nisbətdə daxil edilməsi ilə əldə edilir.

Spirtlər.

Geraniol – gül, ətirşah, tsitronellol və lumu yağlarında və digər efir yağlarında tapılır. Gül iyi verir.

Nerol – gül, ətirşah, berqamot və digər efir yağlarında olur. Sitralin reduksiyası və ya geraniolin izomerləşdirilməsi ilə alınır. Geranioldanda incə gül iyi vardır.

Sitronellol – sitalın katalitik hidrogenləşdirilməsindən və ya sitronellol yağından alırlar. ətirşah efir yağında tapılır. Gül iyinə malikdir.

Terpineol – terpentinin yağının (tərkibində 70% pinen olan) sulfat turşusu və toluolsulfoturşu ilə işlədilməsindən alınır. Yasəmən iyi vardır.

Linalol – koriandr, gül, portağal və başqa efir yağlarında tapılır. Koriandr yağının vakuumda fraksiyalı qovulması ilə alınır. İnci gülü (landış) iyi verir.

Benzil spirti – tuberoza gülünün yağında tapılır. Benzil xloridin paltar sodası məhlulu ilə sabunlaşdırılması və sonrakı təmizlənmə ilə alınır. Zəif aromatik iyi vardır.

β -Feniletıl spirti – benzol və etilen oksidindən alüminium xlorid katalizatoru iştirakı ilə sintez olunur. Efir halında ətirşah yağında tapılır. Duru məhlul halında gül iyi verir.

Fenil propil spirti – efir halında qatranlarda, balzamlarda və Amerika stiraksında tapılmışdır. Fenilpropenil aldehidinin katalitik hidrogenləşdirilməsindən alırlar. Zəif qiatsint iyi verir.

Su – müxtəlif rol oynayır: həlledici rol, tərkib rol, çox hallarda isə eyni zamanda hər iki funksiyanı yerinə yetirir.

Su xammalın ekstraktiv maddələrini (üzvi turşular, boyaq maddələri və s.) həll edir. Su tündlüyü aşağı salmaq üçün spirti əvəz edir. Suyun keyfiyyəti ətriyyat malının keyfiyyətinə güclü təsir göstərir. Yaxın vaxtlara qədər ətriyyat üçün distillə olunmuş su ən yaxşı əlavə hesab edilirdi.

Müasir dövrdə isə yaxşı təmizlənmiş orta codluqlu su (7 mq-ekv/l) istifadə edilir. Əgər suyun codluğu çox olarsa, ətriyyat mayesinin rəngində xoşagəlməz tutqunluq yaranar. Yüksək keyfiyyətli ətriyyat mallarında yalnız distillə suyu istifadə edilir.

Boyaqlar. Ətirlərin və odekalonların rəngi cövhər qatışığının rəngindən asılıdır. Əgər onların təbii rəngi estetik tələblərə cavab vermirsə, spirtə suda həll olan üzvi boyaq əlavə edirlər. Onlar təbii və sintetik ola bilər. Boyaqlara aşağıdakı tələblər qoyulur:

- yüksək boyama qabiliyyəti;
- zərərsizlik;

➤ iyin olmaması.

Ətriyyat malları üçün rodamin, yaşıl turşu, bənövşəyi antraxin və s. Boyaqlar istifadə edilir.

Köməkçi təyinatlı ətirli maddələr

Bu qrup maddələrə benzilbenzolat, dietilftalat, dipropilenqlikol və s. aiddir. Onlar iy yaranmasında iştirak etmir, köməkçi rolunu oynayır, qatışıqın buxarlanmasını azaldır.

Ətriyyat mallarının istehsalının texnoloji prosesləri

Ətriyyat mallarının istehsalının texnoloji prosesləri bir-neçə mərhələdən ibarətdir:

1) Müəssisə ətriyyatçısı tərəfindən cövhər qatışıqının yaradılması.

Ətriyyatçı – çox nadir sənətdir. Belə mütəxəssislər çox azdır. Ətrinin yaradılması çox zəhmət tələb edən prosesdir. Məsələn, parfümer Roben Riççi «Nina Richi» firmasında 6 il «Farouche» (Faruş) ətrinin cövhər qatışıqının yaradılması üzərində işləmişdir.

İstənilən firma ilkin yaradılan cövhər qatışıqının əsasında öz variantını hazırlaya bilər və bu saxtalaşdırma hesab olunmayacaq. Məsələn 1977-ci ildə «İv Sen Loran» firması «Opium» ətrini buraxdı. Bunun əsasında «Jhanel» firması «Koko», «Karl Laquerfeld» firması «KL» ətirli ilə dünyada məşhur oldular. Rusiyada isə bunun oxşarı «Maqiya» yarandı.

Ətir qatışıqı 90-a qədər və daha çox ətirli maddədən yaradıla bilər. Məsələn, «Krasnaya Moskva» (Krasnoe Moskva) ətiri 53, «Dcokonda» (Jakonda) ətiri 150-dən çox maddəyə malik olmuşdur. Bütün qatışıqın qurulması sxemi aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir. Əvvəlcə ətriyyatçının nə istədiyi haqqında aydın təsəvvürü yaranmalıdır.

Ətrinin xarakteri və istiqaməti (gül, fantaziya, isti, Şərq və s.) təxəyyülü gerçəkləşdirmək üçün hansı maddələrin birləşdirilməsi müəyyən edilməlidir; sonra əsas (aparıcı) iy, başqa sözlə maddələrin xarakter və çalarını nəzərə

almaqla leytmotiv seçilir; leytmotivin əsas iyunin tembrini dəyişən iyli maddə seçilir; son və ya harmonik doldurma üçün ətirli maddə, əgər lazımdırsa sabitləşdiricilər tərkibə daxil edilir.

2) Ətriyyat mayesinin tərkibinin yaradılması. Ətriyyat mallarının tərkibinin yaradılması zamanı əsasən estetik, iqtisadi və texniki tələblərdən çıxış edilir. Estetik tələblər dəbin istiqamətini nəzərə almaqla istehlakçı tələbləri ilə şərtləşir. Texniki tələblər məmulatın hazırlanması zamanı texnoloji proseslərin aparılması şərtlərinə qoyulan tələblərdir. Malın istehsalının iqtisadi məqsəduyğunluğu da vacib şərtidir.

3) Qatışıqın spirtə həll olması, digər maddələrin daxil edilməsi. Maddələrin qarışdırılması tutumu 100-dən 16 min litrə qədər olan qurğularda həyata keçirilir. Ətriyyat mayeləri bir neçə üsulla hazırlanır. Onların əsas fərqləri yükləmə, tərkib maddələrinin qarışdırılması və çökdürülməsi qaydasındadır.

Ən geniş yayılmış üsul aşağıdakı kimidir: bütün tərkib maddələr kütlə üzrə qurğuya yüklənir, qarışdırılır, müəyyən müddət ərzində çökdürülmədən sonra (hər bir növ üçün) süzgəcdən keçirilir.

«Severnoe Siyanie» (Severnoye Siənie) şirkətində iki mərhələdən ibarət qarışdırılma üsulu işlənib hazırlanmış və tətbiq edilmişdir.

1. Bütün tərkib maddələri və tərkib üzrə lazım olan spirtin 50%-i qarışdırılır;
2. Çökdürülmə müddətindən 2 gün keçdikdən sonra tərkib üzrə spirtin və suyun qalan hissəsi əlavə edilir.

Suspenziyalı qarışma 2 gün də davam edir. Bu çöküntü miqdarını azaltmağa o cümlədən istehsal sahəsini ixtisar etməyə imkan verir.

4) Mayenin süzgəcdən keçirilməsi. Süzülmənin məqsədi ətriyyat mayesinde həll olmayan mexaniki qarışıqları kənarlaşdırmaq və şəffaf maye

almaqdır. Bunun üçün müxtəlif sistemli süzgəclərdən istifadə olunur. Hazırda perlondan, pambıq, kətan və yun parçalardan olan zərif süzgəclər tətbiq edilir.

5) Doldurma. Müxtəlif qabların mayelərlə doldurulması kütlə, həjm və səviyyə üzrə həyata keçirilir.

Ətriyyat-kosmetika mallarının ətir qablarına doldurulmasının bir çətinliyi də ondadır ki, qabların tutumunda istehsal üsulundan asılı olaraq 1-5%-ə qədər kənarlaşma olur. Mayələrin qablara doldurulması iki üsulla həyata keçirilir:

- vakkum altında doldurulma (əl və maşın üsulu);
- təzyiq altında doldurma.

İkinci üsul axın-avtomat xəttlərində tətbiq edilir.

II FƏSİL

II. Ətriyyat-kosmetika mallarının təsnifat və çeşid xarakteristikası

Ətriyyat-kosmetika mallarının geniş çeşidini xarakterizə etmək üçün onları müxtəlif əlamətlərinə görə təsnifləndirirlər. Təsnifləndirmə əlamətlərini həm ətriyyat, həm də kosmetika malları üçün ayrıca nəzərdən keçirmək, onların çeşidini daha sistemli şəkildə xarakterizə etməyə imkan verir.

Ətriyyat mallarını bir sıra əlamətlərinə görə təsnifləndirirlər. Bu təsnifat əlamətlərinə məmulatın növü, qatışıq tərkibi, qablaşdırmanın növü, iynin xarakteri, iynin gücü, istehlakçıların cins-yaş xüsusiyyətləri aiddir.

Son dövrlərdə istehlakçıların cins-yaş xüsusiyyətlərinə görə ətriyyat malları öz dəqiq bölgüsünü tapmışdır. Gənclərdə ətriyyat mallarına maraq erkən yaşlardan (12-13 yaş) başlayır.

Müəyyən olunmuşdur ki, 2-12 yaş arasında olan uşaqlar iyə çox həssas olurlar və bu da onların təxəyyüllərinin inkişafına təsir edir. Məhz bu amil kiçik yaşlı istehlakçılar üçün ətriyyat mallarının işlənilib hazırlanmasına səbəb olmuşdur. 1993-cü ildə Amerikada uşaqlar üçün ətirilər meydana çıxmağa başladı. Bununla da ətriyyat malları bütün yaş dövrlərini əhatə etmiş oldu. Hər cins-yaş dövrünə aid olan məmulat isə özünün fərqli xüsusiyyətləri ilə seçilir:

- oğlanlar üçün olan tualet suları «Disneys» təzə şam meşəsi ətri və s. ilə xarakterizə olunur;
- qadın ətirləri daha çox injəliyi, tərəvəti, ətrinin istiliyi ilə xarakterizə edilir;
- gənclər üçün olan ətriyyat malları iynin incəliyi, sərinliyi, təzəliyi ilə fərqlənirlər;
- kişilər üçün olan ətriyyat malları isə daha quru, ədva iyli olur.

Müasir dövrdə psixoloqlar ətriyyatın iyunun seçilməsini hətta insan tipi ilə əlaqələndirirlər. Bu xarakter tiplərinə görə ətirilər 7 qrupa bölünür.

Ətirilər

Ətirilərin əsas funksiyası – tərəvətləndirmə, başqa sözlə desək geyimə, saçə, bədənə gözəl iy verməkdən ibarətdir.

Maddə halına görə ətirilər quru, bərk və maye halında olur. İyunun xarakterinə görə ətirilər gül, rəya, gül-rəya iyli ətirilərə bölünürlər. İylərin tipləri kompozisiyanın insanda yaratdığı təəssürata görə ətirilər aşağıdakı qruplara bölünür:

- təzə iyli ətirilər – «Siren» (Siren), «Letniy sad» (Letniy sad), «Flirt» (Flirt);
- soyuq iyli – «Serebristiy landış» (Serebristiy landış), «Lesnoy landış» (Lesnoy landış) və s.;
- isti iyli – «Krasnaya Moskva» (Krasnaə Moskva), «Zolotaya roza» (Zolotaə roza) və s.;
- isti quru iyli – «Şipr»(Şipr) ;
- şirin iyli – «Meçta» (Meçta);

Cədvəl 2

Ətir və insan xarakteri

Xarakterin tipi	Ətirin adı
Ekstavertiv: Bu xarakterli insanlar optimistdir, şəndir, riski sevir – anadangəlmə liderdirlər. Üslubu: – məqsədyönlülük, müasirlik, işgüzarlıq	Tərəvətli, sitrus, gül. Klassik: O de Lanjome, Ma Griffe, Eau de Rojhas, Femme. Üslublu: New West For Her, Cristalle, Eau Sauvage Yeni: Eden, Tendre Poison, Sjulpture
İntrovertiv: Belə insanlara daxili sakitlik və harmoniya əhəmiyyətlidir; o ünsiyyətjildir, lakin tək qalmağı sevir. Üslubu: fərdilik və oricinallıq	Şərq Klassik: Shalimar, Youth Dew, Opium Üslublu: Haute Parfumerie, Samsara, Must, Angel Yeni: Ceypur, Sun Moon Stars, Donna

	Karan
Emosional dəyişkən: Hissiyyatlı, təşvişə düşməyə meylli, arzularla yaşayan, sentimental və romantik insan Üslubu: yeniliyə nail olmaq, eyni zamanda keçmişə bağlılıq.	Aldehid-gül Klassik: Anais Anais, Diorissimo, White Linen, Azzaro 9, Fidci Üslublu: Eternity, Tresor, Jhampagne Yeni: Versis Donna, Dune
Emosional-dəyişkən, ekstravertiv: Həyatsevən insandır, lakin dəyməduşəddir; həyatdan həzz almağa çalışır. Üslubu: müasir, impulsiv	Aldehid, muskat, şərq. Klassik: Sublime, Dioressenje, Ungaro Üslublu: Vican, Venezia, Srellbound. Yeni: Oh la la, Tojade, Iyra
Emosional dəyişkən, introvertiv: Bu insan aktivliyi sevmir, sakitliyə və təhlükəsizliyə nail olmağa çalışır, hər işini planlaşdırır. Üslubu: sadə və qiymətli əşyalara məhəbbət.	Şirin, gül, şərq. Klassik: Cil Sander 4, Jassini,Jojo. Üslublu: Lalique, Whate Diamonds, Dolje & Gabbana Yeni: Donna, Dalissime
Emosional sabit, ekstravertiv: Harmonik və güclü xarakterli insan, nadir hallarda özünü bədbəxt və ya əzgin hiss edir, ünsiyyətjildir, enerjilidir. Üslubu: keyfiyyətli, əhəmiyyətli və dəyərli əşyalara meyilli.	Şipr, gül-meyvəli. Klassik: Femme, Miss Dior Üslublu: Mon Parfum, Obsession, L'eau d'Issey, Montana Yeni: Fleurs d'interdit, Sjaft
Emosional sabit, introvertiv: Bu insan daxili tarazlığa nail olmağa çalışır, öz hisslərinə nəzarət edə bilir, müəyyən səviyyəyə çatmağa və sayılmağa jan atır. Üslubu: zərif, nüfuzlu və nadir əşyalar.	Aldehid, aldehid-jül, quru. Klassik: Jhanel №5, Arpege, Fleurs des Fleurs, Beautiful Üslublu: Tribu, Wings, Zazou. Yeni: Esjape, Fere, Fleurs de Rojaille

Ətriyyat və tualet suları

Bu qrup ətriyyat malları gündəlik ətirilər hesab edilir. Onlar qoxulaşdırıcı vəsait kimi tətbiq edilir. Təsiri yumşaqdır, iyin yayılma dalğası qısadır, iyin davamlığı azdır. Buna görə də ətriyyat və tualet sularını gündə bir-neçə dəfə istifadə etmək lazım gəlir. Hazırda bazarda dünyanın müxtəlif ölkələrindən gətirilmiş, ayrı-ayrı firmalara məxsus çoxsaylı tualet suları vardır.

Tualet suları ətriyyat sularına nisbətən tərkibində ətirli maddələrin az olması ilə fərqlənir. Bu mallar 6%-dən az olmayaraq cövhər qatışıq maddələrinə malik olur, spirtin tündlüyü 83%-dən az olmur.

Ətriyyat və tualet suları da çox hallarda ətirlərin adları ilə eyni adlandırılır.

Odekalon və ətirli sular

Odekalon sözü fransız sözündən «Eau de Jologne» (o de kolon) götürülmüş, mənası Kölndən olan su deməkdir. Ətirli mayelərin istehsalı Almaniyanın Köln şəhərində başlamışdır. Köln şəhərində odekolonların hazırlandığı bina 4711 nömrəsi ilə nömrələnmişdi. Həmin vaxtdan etibarən 4 rəqəmi ətir qablarının üzərindəki etiketlərdə göstərilir və keyfiyyət rəmzi sayılır.

Keyfiyyətinə görə odekolonlar 2 qrupa bölünür: «Sadə odekolonlar» və «Ekstra» odekolonlar. Odekolonlar sulu-spirtli məhlullar olub tərkibində 1.5%-dən az olmayan cövhər qatışığı olur, spirtin tündlüyü 60%-dən az olmur. «Ekstra» qrupu odekolonları üçün qatışığın miqdarı 4%-dən az olmamalı, spirtin tündlüyü 80% olmalıdır. İyin davamlığı adi odekolonlar üçün 24 saatdan, «Ekstra» qrupu üçün isə 30 saatdan az olmamalıdır.

Ətirlərdən, tualet və ətriyyat sularından fərqli olaraq odekolonlar həm gigiyenik təravətləndirici, həm də qoxulaşdırıcı vasitə hesab olunur.

Tətbiq olunan spirtin faizindən asılı olaraq odekolonlar müxtəlif xassələrə malik olurlar. 60% spirtli odekolonlar əvvəlcə isidici sonra isə sərinləşdirici xassəyə malik olur, 70%-dən yuxarı tündlüyə malik olan odekolonlar isə yüngül yandırıcı və dezinfeksiyaedici xassəyə malik olur.

Odekolonların çeşidi həmçinin cins-yaş xüsusiyyətlərinə və iyin xüsusiyyətinə görə qruplaşdırılır. Ətriyyat mallarının bəzi çeşidlərinin xüsusiyyətləri 3-cü cədvəldə verilir.

Ətriyyat mallarının çeşidi

İstehsalçının adı	Ətriyyatın növü, buraxılma tarixi	Ətrinin (qoxusunun) xüsusiyyətləri
Ancelika Varum «Kalina» konserni	Ətir 1997-ji il	Təmiz, romantik, zərif
Şalunya «Novaə Zarə»	Ətir 1999-ju il	Yüngüllük, naz-qəmzə, şıltaqlıq
Serditse okeana «Novaə Zarə»	Qadınlar üçün tualet suyu. 1999-ju il	Sonsuz qadınlıq hissi, həssas romantika, şəffaf tərəvət.
Qolubaya loquna («Kalina» konserni)	Tualet suyu 1999-ju il	Müasir, günəşli
2000-ji ilin ən yaxşı qadın qoxusu «Kalina» konserni	Tualet suyu 1999-ju il	Romantik, heyranedici
Titanik «Novaə Sofiə»	Kişilər üçün tualet suyu 1999-ju il	Tərəvət, yüngüllük, eyni zamanda həssaslıq və dərinlik
O-de-Kolon yunkerskiy «Novaə Sofiə»	Kişi odekolonu. 1999-ju il	Yüngül, tərəvətli, ciddi, yunker kimi mərdlik qoxusu

Kosmetika malları 3 qrupa bölünür:

- gigiyenik – dəriyə, saçlara və dişlərə qulluq etmək üçün;
- müalicə-profilaktika – dəridə və saçlarda olan bəzi xəstəlikləri müalicə etmək üçün;
- dekorativ mallar – insanın xarici görünüşündəki çatışmamazlıqları örtmək və xarici görünüşü gözəlləşdirmək üçün olan vasitədir.

Müalicəvi-gigiyenik təyinatlı kosmetik vasitələr aşağıdakılara bölünür:

- dəriyə qulluq etmək üçün vasitələr;
- dişlərə və ağız boşluğuna qulluq etmək üçün vasitələr;
- saçlara qulluq etmək üçün vasitələr;
- sair kosmetik vasitələr – dezodorantlar, vanna üçün vəsaitlər və s.

Cins-yaş təyinatına görə kosmetik mallar da həmçinin qadınlar üçün, kişilər üçün, gənclər və uşaqlar üçün olan mallara bölünür. Kosmetika malları xarici görünüşünə görə, tərkibinə, maddə halına görə müxtəlifdirlər. Onlar sulu-spirtli məhsullar (lasyonlar, maye şampunlar); emulsiyalar (kremlər), suspenziyalar (diş məjunları, dodaq yağları (pomada)); tozlar (kirşan, ənlük (rumyana)) formalarında buraxılır.

Dəriyə qulluq etmək üçün kosmetik vasitələrin çeşidi

Bu qrup mallara kremlər və lasyonlar aid edilir. Kremlər aşağıdakı əlamətlərinə görə təsnifatlandırılır:

- maddə halına görə – quru və maye kremlər. Maye kremlərin tərkibində 92%-ə qədər su olur, həm qidalandırıcı, həm də təmizləyici kimi tətbiq edilir;
- tərkibinə görə;
- təyinatına görə.

Tərkibinə görə kremlər yağlı, yağsız və emulsiyalı olur. Kremlərin geniş yayılmış çeşidlərinin xüsusiyyətləri 4-cü cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl 4

Dəriyə qulluq etmək üçün olan kosmetika vasitələrinin çeşidi

Adı, istehsalçısı	Təyinatı, təsiri	Aktiv komponentləri
Rodomil «Far Makon Ko»	Həssas dərilər üçün, qırıqları hamarlayır, pigment ləkələrini ağardır, dəriyə upruqluq verir	Bitki yağları, lanolin, karbamid
Kosmetik maska «İnterqrim»	Dərinin javanlaşmasını sürətləndirir, yumşaldır, qidalandırır, nəmləndirir	Müxt. əlavələrlə hazırlanır: cənşən, çoban-yastığı, meyvə turşuları
Ahava avanjed maistunizer for oily sun. Nəmləndirici krem «Ahava» İsrail	Yağlı və qarışıq dərilər üçün. Dərini qidalandırır və hamar-layır, qojalmanı ləngidir.	Minerallar kompleksi, bitki cövhərləri, təbii amin turşuları
Mandelojreme. Badam kre-mi. Quru dərilər	Quru, yağsız dərilər üçün.	Badam yağı, lanolin,

üçün aktiv geję kremi. «Dr.Sjheller Josmetiks» Almaniya	Yumşaldıcı təsir edir, ona zəriflik və elastiklik verir.	qliserin, E və J vita- minləri.
Ananas Jreme. Ananaslı krem. «Dr.Sjheller Josme-tiks» Almaniya	Problemlı, qarışıq dərilər üçün. Dərinin yağlanması- nın qarşısını alır, qarışıq də- riyə optimal qulluğu təmin edir	Ananas cövhəri, vita- min E, aloe cövhəri, soya qliserini. Konser-vantlarsız və boyaqsız.
Kiki vitami A, D, E. Nigth Jream. Kiki geję kremi. «Kiki» ABŞ	Bütün tip dərilər üçün. Dərini qidalandırır, yatan zaman də-rinin hüceyrələrini bərpa edir	A, D, E vitaminləri

Lasyonlan üz və bədən üçün olur. Dəridən çirki və təmizləyici vasitənin qalıqlarını kənarlaşdırmaq məqsədilə tətbiq edilir. Qabaqcıl şirkətlərin məhsullarının içərisində alqaqolsuz lasyonlar üstünlük təşkil edir ki, bunlar da bütün tip dərilərə uyğun gəlir.

Lasyonlarda nəmləndirici tərkib kimi pantenol, qlükol, betain və s. həmçinin sakitləşdirici tərkib kimi çobanyastığı, qızılgül cövhərləri tətbiq edilir. Sifəti tərəvətləndirmək üçün meyvə turşulu lasyonlar istifadə olunur. «Çistaya liniya» (Çistaə liniə), «Oqureçny» (Oqureçny), «Çerniy cemçuq» (Çyorniy cemçuq) və s.

Ağız boşluğuna və dişlərə qulluq etmək üçün olan vasitələr

Dişlərə və ağız boşluğuna xidmət etmək üçün olan vasitələrə diş tozları və diş məcunları, diş protezlərinə qulluq etmək üçün olan vasitələr aiddir. Bu qrup mallar içərisində diş məcunları (pasta) daha zox üstünlük təşkil edir.

Tərkibindəki xüsusi əlavələrdən asılı olaraq məcunlar aşağıdakı yarımqruplara bölünür:

- gigiyenik;
- müalicə-profilaktika;
- xüsusi təyinatlı.

Gigiyenik məcunlarda müalicəediji əlavələr olmur. Onlar ağız boşluğunu tərəvətləndirir, dişləri yaxşı təmizləyir, onlara parıltı və ağlıq verir.

Müalicə-profilaktiki məcunlar gigiyenik məcunların bütün xassələrinə malik olmalı, bundan daşqa damaq və dişlərə müsbət müalicəvi təsir etməlidir. Bu qrup məcunların tərkibinə daxil olan bioloji-fəal maddələrdən asılı olaraq kariesə qarşı, soyuqlamaya qarşı və kompleks təsirli olurlar. Kariesə qarşı olan məcunların tərkibində floridlər, kalsium qliserafosfat olur. Bəzi firmaların məcunlarında isə flüoristat sistemləri mövcuddur. Kariesə qarşı olan məcunlara Cemçuq, Arbat, Akvafreş, Kolgeyt və başqalarını göstərmək olar.

Xüsusi təyinatlı məcunlara əsasən ağardıcı və siqaret çəkənlər üçün nəzərdə tutulmuş məcunlar aiddir. Ağardıcı diş məcunları məhdud şəkildə buraxılır. Belə ki, onların tərkibində xlor olur ki, bu da dişin mina qatını tədrijən dağıdır. Belə məcunlara misal olaraq «Vayten» və «Denivet» məcunlarını göstərmək olar. Siqaret çəkənlər üçün nəzərdə tutulmuş xüsusi diş məcunları Fransada işlənib hazırlanmışdır. Bu məcunlar siqaret çəkmək istəyini zəiflədir. Onların tərkibində gümüş nitratı vardır ki, o dişləri təmizləyən zaman tütünün dadını itirən fizioloji effekt yaradır. Belə məcunlara misal olaraq «Denti-Klin» məcununu göstərmək olar.

Saçlara qulluq etmək üçün olan vasitələri funksional təyinatından asılı olaraq aşağıdakı qruplara bölmək olar:

- saçları yumaq üçün olan vasitələr;
- saçları möhkəmləndirmək, uzatmaq və kəpəkdən təmizləmək üçün olan vasitələr;
- saçları yumaq, burmaq, saç düzümünü qoruyub saxlamaq üçün olan vasitələr;
- saç boyaları.

Saçları yumaq üçün olan vasitələrə şampunlar, məlhəmlər, yaxalayıcılar və kondisionerlər, məcmu təsirli şampunlar daxildir. Saç üçün olan müalicəvi

profilaktik vasitələri şərti olaraq 2 qrupa bölmək olar – kəpəyə qarşı olan və saçları möhkəmlətmək, uzatmaq üçün olan vasitələr.

Kəpəyə qarşı olan vasitələrə sulsenə tozu, seborin lasyonu, Dila kremi və s. aid edilir.

Saçları bərkitmək və uzatmaq üçün olan vasitələrə saç üçün kremlər, vitaminli sular, məlhəmlər (Ballt, Niveya), saç üçün yağlar, toniklər (Formula tayqi, Çistaya liniə), müalicə maskaları (Çərnıy cemçuq, Super aktiv və s.) və s. aid edilir. Saç boyaqları – mənşəyinə görə təbii və süni olur. Təbii saç boyaqlarına basma və xna aiddir. Süni saç boyaqları aşağıdakılara bölünür:

- boyayıcı şampunlar;
- saç boyaqları;
- ağardıcı vasitələr.

Boyayıcı şampunlar saçlara yuyulma zamanı yumşaq rəng çaları verir. Onlar ən zərərsiz, tərkibində oksidləşdirici olmayan boyayıcılardır. Şampunlar saçı zəif və davamsız boyayır və saçı 3-4 dəfə yuduqdan sonra əvvəlki rəng bərpa olunur. Boyayıcı şampunlara «İrida», «Silva», «Karaton» «Klerol» (ABŞ) və s. aid edilir. Saç boyaqları saçları dərin və davamlı boyayır. Onlar aşağıdakılara bölünür:

- oksidləşdirici boyaqlar;
- birbaşa boyaqlar;
- duz əsaslı boyaqlar (gümüş, nikel, kobalt duzları əsasında alınır).

Qeyd etmək lazımdır ki, saç boyaqlarının istehlakçı bazarı xarici firmaların malları hesabına formalaşır. Bu firmalar geniş rəng palitrasında 20-yə qədər və daha çox çalarda boyaqlar istehsal edir. Bolqar boyaqları sabit istehlakçı tələbi ilə istifadə olunur.

Bunlara İmperesiya, Alma, Sinta-kolor və başqaları aiddir. Bundan başqa Vella-kolor, Vella-ton, Poli-kolor, Londakolor (Almaniya boyaqları), Resital, Performans, Ekselans (Fransa) kimi boyaqlar istehlakçıların diqqət mərkəzində durur.

II.1. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin laboratoriya üsulu ilə təhlili

Laboratoriya üsulu ilə ətriyyat məmulatlarının keyfiyyəti təhlil edilərkən əsasən ətriyyat mayesinin şəffaflığı, rəngi, iynin davamlılığı təhlil edilir.

1. Ətriyyat mayesinin şəffaflığının təyini.

Bu keyfiyyət göstəricisi laboratoriyada aşağıdakı kimi təyin edilir.

Sınaq şüşəsinə 20 ml ətir və ya odekalon tökülür, içərisinə termometr salınır və ağzı tıxacla bağlanır. Sınaq şüşəsi 5°C-dən aşağı temperatura qədər soyudulur.

Sonra sınaq şüşəsi gün işığına tutularaq mayenin rənginə baxılır. Bu zaman maye tamamilə şəffaf olmalıdır.

Əgər çöküntü yaranarsa sınaq şüşəsinə 5°C-yə qədər qızdırıb yenidən şəffaflığı yoxlamaq lazımdır. Bu zaman çöküntü tamamilə əriməlidir.

Hazır nümunənin keyfiyyətə qəbulu zamanı həm şəffaflıq, həm də bircinslik yoxlanılır. Bu zaman ətriyyat mayesinə gün işığında flakonu ağzı üstə çevirməklə baxılır. Çöküntünün olmasına yol verilmir.

2. Rənginə görə alınan mal nümunəsini nəzarət nümunəsi ilə aşağıdakı kimi yoxlayırlar.

Eyni miqdarda ətriyyat və nəzarət nümunəsini rəngsiz sınaq şüşəsinə töküb ağ kağız listinin üzərinə qoyurlar və mayələrin rəngini müqayisə edirlər.

3. Alınmış mal nümunəsinin iynə görə nəzarət nümunəsi ilə aşağıdakı kimi yoxlayırlar.

Filtr kağızı zolağını nümunə və nəzarət nümunəsi ilə isladırırlar. Sırtı buxarlandırdıqdan sonra, onların iylərini müqayisə edirlər.

4. Ətriyyat mallarının iynin davamlılığını laboratoriyada aşağıdakı kimi yoxlayırlar.

Çini fincana 1,5 ml ətriyyat mayesi tökülür və onda ölçüsü 5 x 10 sm olan cuna kəsiyini isladırırlar.

Sonra sıxmadan cuna kəsiyini qurutmaqla iynin intensivliyini yoxlayırlar.

5. Ətriyyat flakonlarının doldurulmasının düzgünlüyünü aşağıdakı kimi yoxlayırlar.

Çiyinli flakonda doldurulma çiyin səviyyəsinə qədər olmalıdır. Digər flakonda isə flakonun yuxarı hissəsində qalan boşluq flakonun ümumi tutumunun 4%-ə bərabər olmalıdır.

Cədvəl 5

Qruppa	Sinif				Tərkibi	Ətrin davamlılığı	Qablaşdırma	Adı
	Ekstra	A	B	V				
Ətir					Yasəmən, limon olur.Çiçək ətirlidir.	Yasəmən iyli olur, davamlıdır.	Qablaşdırılmışdır	«Kristian Dior» –
Odekolon					Su,etil spirti üzüm ətri olur.	Davamlıdır.	Şüşə qabda qablaşdırılır	«Smorodina»
Ətirli su					Su,spirt vəs.qarışıqlar olur	Təravətli, yüngül, həssaslıq	Qablaşdırılmışdır	Titanik «Novaya Sofiya»

Cədvəl 5 . Ətriyyat mallarının növləri və keyfiyyət göstəriciləri.

II.2.Kosmetika mallarının keyfiyyətinin laboratoriya üsulu ilə təhlili.

Laboratoriyada kosmetika mallarının çeşidini öyrənmək üçün kosmetika məmulatının nümunələri, şüşə plastikalar, standartlar, kataloq götürülür.

Standart və kataloqlar üzrə kremlərin çeşidi və keyfiyyətinə qoyulan tələblərlə tanış olurlar.

1.Standartdan və «Kosmetika malları» kataloqundan istifadə edərək aşağıdakılar qeyd edilir.

a) Kremlərin tərkibinə və konsentasiyasına görə növ müxtəlifliyi – yağlı emulsiya.

b) Kremlərin təyinatı – yağlı dəri üçün, quru dəri üçün, normal dəri üçün, xüsusi təyinatlı əl kremləri.

Müxtəlif növlü kremlərin adı dəftərdə qeyd edilir.

2.Standart üzrə iki və üç nümunəsinin keyfiyyəti yoxlanılır və aşağıdakılar müəyyən edilir.

a) Konsistensiya – krem nümunəsi götürülür, şüşə plastikanın üzərinə çəkilir. Bu zaman konsistensiya bircinsli olmalıdır.

b) Rəngi – ağ, çəhrayı, krem rəngi adlara uyğun olaraq qeyd edilir.

c) Qoxusu – seçilən nümunənin adına uyğun olaraq xoşa gələn olmalıdır.

d) Ərimə temperaturu – krem nümunəsi götürülür və xüsusi gön nümunəsinin astar hissəsinə çəkilir. Yaxşı keyfiyyətli krem asan əriməli və gönün səthinə hopmalıdır.

e) Markalanmanın və qablaşdırmanın düzgünlüyü yoxlanılır.

Aparılan tədqiqatın nəticələri aşağıdakı cədvəldə qeyd edilir.

Cədvəl 6.

Kremin adı	Təyinatı	Standarta uyğunluğu	Tərtibatı
«Çistaə liniə»	Üz kremi	Standarta uyğundur.	Qablaşdırılmışdır
«Romaşka»	Əl kremi	Uyğundur	Şüşə qabda qablaşdırılır.
«Çərmy cemçuq»	Üz kremi	Uyğundur	Qablaşdırılır
«Niveə»	Taraşdan sonra istifadə üçün krem	Uyğundur	Şüşə flakonda qablaşdırılır

II.3. Ticarətə daxil olan ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin ekspertizası

Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin ekspertizası aşağıdakı məqsədlər üçün həyata keçirilə bilər:

- malın keyfiyyətinin qüvvədə olan standartların tələblərinə, mal alan və satan təşkilatlar arasındakı müqavilə şərtlərinə uyğunluğunun təyin olunması;
- malın rəqabət qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi;
- ətriyyat-kosmetika mallarında çıxdaşın səbəbini aşkar etmək üçün (qablaşdırma, saxlanma, daşınmada yol verilən səhvləri aşkar etmək üçün);
- orijinal malı fərqləndirmək məqsədilə istehsaləddici firmanın müəyyən edilməsi.

Qeyd olunanlardan başqa ayrı-ayrı xassələrin qiymətləndirilməsi də mümkündür. Məsələn, mütləq sertifikatıya zamanı təhlükəsizlik xassələrinin yoxlanması lazım gəlir.

Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi orqanoleptik, ekspert, bəzi hallarda isə alət üsulları ilə həyata keçirilir. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi xüsusiyyəti ondadır ki, xüsusilə ətriyyat mallarında əsas funksional xassə (iyn keyfiyyəti və davamlığı) subyektiv metodlarla (orqanoleptik və ya ekspert) təyin edilir. Bu zaman əldə edilən qiymətin həqiqiliyi hissiyat təcrübəsindən çox asılıdır.

Ətriyyat-kosmetika mallarının orqanoleptik göstəriciləri (xarici görünüşü, rəngi iyi) uyğun standartlarda verilmiş metodikaya əsasən təyin edilir. Ətriyyat mallarının qoxusu orqanoleptik üsulla, ölçüsü 10x160 mm olan sıx kağız zolağının təxminən 30 mm-ni analiz olunan mayedə islatmaqla təyin edilir. Ətir göstərilən adlı məhsula uyğun gəlməlidir.

Ətriyyat mayelərinin rəngini təyin etmək üçün orta nümunə və nəzarət nümunəsi eyni miqdarda rəngsiz sınaq şüşəsinə tökülür, ağ kağız vərəqinin üzərinə qoyulur və müşahidə edilir. Müşahidə edilən rəng verilən adda məhsulun rənginə uyğun olmalıdır. Şəffaf ətir qablarına doldurulmuş məmulatın xarici görünüşü nümunəyə stəkanda, ağ kağız vərəqəsinin fonunda, düşən və əks olunan gün işığının və ya elektrik lampası işığında baxmaqla təyin olunur. Ətriyyat mayesi şəffaf, bircins olmalıdır.

Ətriyyat mallarında qoxunun (iyin) davamlığı da həmçinin orqanoleptik üsulla təyin edilir. Ölçüsü 5x10 sm olan ağardılmış tənzip parçada içərisində 0.5 ml ətir olan çini fincana salınır. Tənzip maqqaş vasitəsilə sıxılmadan götürülür, temperaturu 15-20°C olan otaqda qurudulur. Əgər 50 saatdan sonra ətirin qoxusu aydın olaraq hiss edilirsə onda onun davamlığı standartda uyğun hesab edilir. Davamlı ətriyyat mallarında standartda göstərilən müddətdə qoxu tənzipdə qalmalıdır.

Ətriyyat mallarının xarici görünüşünü, qablaşdırmanın estetikliyi (dizaynı) nişanlanmanın düzgünlüyü və keyfiyyəti orqanoleptik və ya ekspert üsulu ilə qiymətləndirilir. Ətriyyat mallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində alət üsulları ətirli maddələrin faiz nisbətinin təyin olunmasında spirtin şərti tündlüyü, şəffaflığın təyin olunmasında tətbiq edilir.

Ətirli maddələrin miqdarının təyini qravimetrik yolla həyata keçirilir. Bu üsul ətriyyat maddəsinin qovulmasından sonra alınan qalıqda ətirli maddələrin miqdarının təyin olunmasına əsaslanır. Şərti tündlük ətriyyat mayələrində +20°C temperaturda spirtometrin köməyi ilə təyin edilir. Tutqunlaşma temperaturunu (şəffaflığı) təyin etmək üçün orta nümunədən 20 ml ətriyyat mayesi şüşə silindrə tökülür, tıxacla qapanır. Silindrin içərisində – 20°C-yə qədər şkalalı termometr qoyulur. Ətriyyat mayesi olan silindir buz və duzdan ibarət qarışığa salınır. –3°C və ya –5°C-yə qədər soyudulduqdan sonra çıxarılır, gün işığında baxılır. Bu temperaturlarda ətriyyat mayesi şəffaf olmalıdır.

Ətriyyat mallarının rənginin təyin olunması kolorimetrik və ya spektrofotometrik üsulla həyata keçirilir. Spektrofotometrik üsul elektromaqnit şüalanmasının görünən, ultrabənövşəyi, infraqırmızı sahələrdə udulma spektrlərinin ölçülməsinə əsaslanır. Ətriyyat mayesinin udulma əyrisinin dəyişməsinə görə qoxunun keyfiyyətindəki dəyişiklik haqqında fikir yürütmək olur. Işığın görünən sahəsinin spektral buraxılma əyrilərinə əsasən hesablama yolu ilə ətirin rəngini təyin etmək olur. Ətriyyat mallarının qoxusunun intensivliyini osilloqrafiya üsulu ilə təyin etmək olar.

Tozabənzər, emulsiya tərkibli kosmetika mallarının xarici görünüşü əşya şüşəsinin üzərinə və ya ağ kağız üzərinə nazik təbəqə çəkməklə yoxlanılır. Bərk halda olan kosmetika mallarına isə məmulatın xarici görünüşü və rəngi onların səthinə baxmaqla təyin edilir.

Maye kosmetika mallarının xarici görünüşü və yekcinsliyi nümunənin qabına (əgər o şəffafdırsa) və ya içərisində sınaq mayesi olan sınaq şüşəsinə 40 Vt gücə malik elektrik lampası işığında baxmaqla təyin edilir.

Ətriyyat mallarının iyi onların xarici görünüşünü təyin etdikdən sonra orqanoleptik metodla müəyyən edilir. Şampunların iyi 10%-li 40-45°C temperaturu məhluldan istifadə etməklə qiymətləndirilir.

Dekorativ kosmetika mallarının (dodaq boyası, qələm və s.) xarici görünüşü, parlaqlığı, rəngi həmçinin orqanoleptik üsulla təyin edilir.

Kosmetika mallarının fiziki-kimyəvi göstəricilərinə aşağıdakılar aiddir:

- tərkib göstəriciləri (kosmetikanın növündən asılı olaraq suyun kütlə payı, uçucu maddələrin, qələvinin miqdarı, xloridin kütlə payı, səthi-aktiv maddələrin, etil spirtinin və digər maddələrin miqdarı);
- hidrogen göstəricisi pH – gigiyenik və dekorativ kosmetikanın əsas göstəricisidir;
- damcılama temperaturu – yağlı dekorativ kosmetikanın, dezodorant – karandaşlar üçün əsas göstəricidir;

- kolloid sabilliyi və termostabillik – emulsiya əsaslı vasitələr üçün əsas göstəricidir;
- köpüklənmə ədədi və köpüklənmənin davamlığı – şampunlar, diş məcunları üçün əsas göstəricidir;
- şərti özlülük, quruma müddəti, adgeziya – dırnaq lakları üçün əsas göstəricilərdir.

Bu göstəricilərin təyin olunması üçün kosmetika mallarına dair uyğun standartlarda verilmiş metodikalardan istifadə edilir. Kosmetika mallarının təhlükəsizlik xassə göstəriciləri «Sanitar qayda və normalar»a uyğun olaraq qiymətləndirilir. Kosmetika mallarının təhlükəsizlik xassələrinin qiymətləndirilməsi zamanı mikrobioloji, kliniki-laboratoriya, orqanoleptik və fiziki-kimyəvi göstəricilər yoxlanılır. Mikrobioloji xassə göstəricilərini təyin edən zaman bütün kosmetika 3 qrupa bölünür:

- ampulalı kosmetika;
- uşaq kosmetikası və göz ətrafı üçün olan kosmetika;
- digər kosmetika vasitələri.

Ampula kosmetikaları sterilizə olunmalıdır. Onların tərkibində mezofil bakteriyaların miqdarı 10^2 (kyv) vahiddən çox olmamalıdır.

Kosmetika mallarının mikroblarla çirklənməsi 1q və ya 1m^3 məhsulda koloniya yaratma vahidlərinin miqdarı ilə qiymətləndirilir. Digər kosmetika növləri üçün mezofil bakteriyaların miqdarı 10^3 kv, göbələk bakteriyalarının miqdarı isə 10^2 kvy-dən çox olmamalıdır. Kosmetika mallarında patogen bakteriyaların olmasına yol verilmir.

Kliniki-laboratoriya təhlükəsizlik göstəricilərinin təyin olunması zamanı kliniki şəraitdə dəri testləri keçirilir. Testdə ən azı 25 nəfər iştirak etməlidir. Bu üsulla kosmetik preparatların dəri-qıcıqlandırıcı və sensibilizasiya (orqanizmin qıcıqlanma həssaslığının artması) təsirini təyin edirlər. Kosmetika vasitələrinin əksəriyyəti insan dərisi ilə təmas zamanı 24 saatdan sonra qıcıqlanma və

sensibilizasiya təsiri göstərməlidir. Maskalar, saç boyaları, dırnaq lakları 2 saatdan sonra heç bir qıcıqlandırıcı təsir göstərməməlidir.

Dərinin pH göstəricisi krem və şampunların istifadəsindən sonra əvvəlki hədlərdə qalmalıdır (normal dəri üçün 5.4-5.6). quru və yağlı dərilər üçün kremlərin istifadəsi zamanı dəridə pH-ın azalması 0.2-dən az olmamalıdır; quru və yağlı saçlar üçün olan şampunların istifadəsi zamanı isə pH-ın 0.2-0.3 artması mümkündür.

Krem və şampunların istifadəsindən sonra dərinin hidratlığı və lipidliyi ilkin göstərici hədlərində olmalıdır. Quru dəri üçün kremlərin istifadəsi zamanı hidratlığın 5%, lipidlərin 2% artmasına yol verilir. Yağlı dəri üçün olan kremlərin istifadəsi zamanı isə bu göstərijilərin uyğun olaraq 5% və 2% azalmasına yol verilir.

Quru saçlar üçün olan şampunların istifadəsi zamanı yalnız dəridə lipidlərin miqdarının 1% artmasına, yağlı saçlar üçün olan şampunların istifadəsi zamanı isə hidratlığın 5%, lipidlərin isə 2% azalmasına yol verilir.

Kosmetika mallarında bir sıra fiziki-kimyəvi göstəricilər təhlükəsizlik göstəriciləri kimi çıxış edə bilər (qurğuşun, jivə birləşmələrinin miqdarı, pH göstəricisi, turşuluq ədədi və s.).

Bütün kosmetika malları mütləq sertifikatlaşdırmaya məruz edilir ki, bu zaman təhlükəsizlik xassələrinin yoxlanması mütləq həyata keçirilməlidir.

II.4. Ətriyyat-kosmetika mallarının keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına kömək edən amillər

Qablaşdırma və markalanma ətriyyat kosmetika mallarının keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına təsir edən amillərdən biridir.

Ətriyyat-kosmetika mallarının qablaşdırılması standartlara və texniki şərtlərə uyğun olmalıdır, onları buxarlanmadan, işıqın, havanın, rütubətin zərərli təsirlərindən qorunmalı, mümkün saxlanma və istifadə müddəti ərzində məhsulun keyfiyyətinin qorunub saxlanmasını təmin etməlidir. Onlar istifadə üçün rahat və təhlükəsiz olmalıdır.

Ətriyyat mallarının qablaşdırılmasının xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, taranın və qablaşdırmanın xarici görünüşü qismən və ya bütövlükdə estetik xassə göstəricisi hesab edilir. Belə ki, istehlakçıların ətriyyat malını seçməində bu amil mühüm rol oynayır.

Ətriyyat mallarının doldurulması üçün tara kimi əsasən şüşə (təqribən 98%) bəzi hallarda isə billur şüşə və keramika ətir qablarından istifadə edilir.

Son illərdə ətriyyat mallarının qablaşdırılması üçün qara rəngli naxışlanmış, turşu ilə emal edilmiş, lak örtüklü, basma naxışlı, metal örtüklü, həmçinin rəngli şüşələrdən hazırlanmış ətir qablarından istifadə olunur.

Tədqiqatlar göstərmişdir ki, ətriyyat mayelərində çöküntü yaranmasının səbəblərindən biri də tara şüşəsi ilə qarşılıqlı təsir reaksiyasıdır. Adi tərkibli şüşələrdə ətriyyat mayesi ilə reaksiya zamanı K_2O , Al_2O_3 , Fe_2O_3 və B_2O_3 oksidləri ayrılıqda ayrılır. Bununla bağlı olaraq şüşə qabların kimyəvi davamlılığının artırılması üsulları işlənib hazırlanmışdır.

Şüşənin səthinə silisium üzvi və metal oksidli örtüyün çəkilməsi ilə onun kimyəvi davamlılığını iki dəfə artırmaq mümkün olmuşdur. Ətirin keyfiyyətinə qabların rəngi də təsir göstərir. Rəngsiz, göy rəngli, tutqun qablarda ətirin rənginin və iynin dəyişməsi yaşıl, çəhrayı, sarımtıl rəngli qablara nisbətən daha yüksəkdir.

Ətriyyat qablarının bağlanma forması ətriyyat mayesinin keyfiyyətinin qorunub saxlanmasına və istifadə rahatlığına əhəmiyyətli təsir göstərir. Ətriyyat qablarının burulma qapaqlarla bağlanması daha geniş yayılmışdır. Bu məqsədlə plastik kütlədən, metaldan və onların kombinəlaşdırılmasından istifadə edilir.

Polietilen və polipropilen kimi termoplastlardan hazırlanan qapaqlar geniş istifadə edilir ki, bunlar burulma qapaqlı tıxacları əvəz edir, qabların hermetikliyini yüksəldir, onların istehsalında əmək sərfini azaldır.

Son dövrlərdə bir çox istehsalçı ölkələrdə qoruyucu başlıqlar tətbiq edilir ki, bunlar həm də nəzarət vəzifəsini yerinə yetirir, başqa sözlə hiss olunmadan qabın açılmasına yol vermir. Bu isə məhsulun saxtalaşdırılması imkanını aradan qaldırır.

İstifadə rahatlığı və sərfəlilik baxımından aerosol (Spray) və çiləyici (Natural Spray) bərkidicilərdən istifadə olunur. Spray aerosolun şərti işarəsidir: bu zaman qab qaz təzyiqi altında doldurulur. Klapanın başlığını sıxan zaman oradan xırda damcılarla ətriyyat maddəsi çilənir.

15-20 il əvvəl hazırlanan aerosollar əhəmiyyətli çatışmamazlıqlara malik olmuşdur: müəyyən olunmuşdur ki, tərkibində flyor və xlor atomları olan karbohidrogenli birləşmələr atmosferin ozon təbəqəsini pozur.

Müasir dövrdə aerosolların istehsalı üçün ətraf mühit üçün zərərsiz olan qazlardan istifadə olunur. Buna görə də spray nişanlı malları xüsusi ehmallıqla çilənməsi ilə yanaşı aerosollar daha bir üstünlüyə malikdirlər ki, onlar üçün saxlama müddəti sərhədsizdir. Buna görə də aerosollar eyni vaxtda bir neçə ətir istifadə edən insanlar üçün daha çox uyğundur.

Natural Spray çiləyici ətir qabların şərti işarəsidir. Onlarda heç bir qaz olmur çilənmə çiləyicinin başlığı vasitəsilə həyata keçirilir. Bu halda çilənən hissəciklər o qədər də kiçik olmur. Saxlama müddəti isə çiləyici qurğusu olmayan qablarda olduğu kimidir.

Ətir qablarını ətriyyat mallarının bütövlükdə estetik tərtibatının tərkib hissəsi olan qutularla qablaşdırırlar. Onlar sadə və mürəkkəb formalı, müxtəlif konfigurasiyalı, müxtəlif bədii tərtibatlı olur. Yüksək keyfiyyətli ətir və odekolonlar xüsusi məxmər və parça ilə işlənmiş, litoqrafiya naxışlı qutularda buraxılır. Bəzi firmalar qablaşdırmanın rəngini məmulatın aparıcı qoxusuna uyğun seçir, başqa sözlə qablaşdırmanın rənginə görə qoxunun istiqamətini təyin etmək olar.

Məsələn, qablaşdırmanın ağ rəngdə olması ətriyyatın tərəvətli iyə malik olmasından, kərpici, çəhrayı, qırmızı rənglər qoxunun lirik olmasından və s. xəbər verir.

Karton qutularda çəkisindən asılı olaraq 10-dan 100-ə qədər eyni adlı ətriyyat məmulatı qablaşdırıla bilər.

Kosmetika mallarının qablaşdırılmasında da xarici görünüşün estetik göstərici kimi əhəmiyyəti vardır. Lakin ətriyyat mallarındakı qədər yüksək deyildir. Müasir dizaynı, estetik göstəricilərinə görə istehlakçıların tələbinə cavab verən qablaşdırmanın dəyəri yüksək olmamalıdır; lazımsız daxili karton astarlar, həddindən artıq qalın qablar, qutular açıq şəkildə yüksək həcm və kütlə haqqında yanlış təəssürat yaradır.

Bu tələblərə riayət olunmaması məmulatın təhlükəsizlik göstəricilərini aşağı salır. Qabların forması qüvvədə olan normativ sənədlərlə müəyyən olunur.

Maye kosmetik vasitələr şüşə qablarda istehsal oluna bilər. Qatı kosmetik vasitələr metal və plastik tublarda qablaşdırılır. Vazelinlər, yağlı ənliklər plastik və metal bankalarda qablaşdırıla bilər, bu zaman onların səthi parafin və ya perqament kağızla örtülür. Bankalar kənarına qədər boşluqsuz doldurulmalıdır. Tozabənzər kosmetika məmulatları (diş tozu, kirşan, ənlik və s.) müxtəlif formalı və tutumlu metal və plastik qutulara qablaşdırılır. Kosmetik məhsulların qablaşdırıldığı metal qutular daxili antikorroziya örtüyünə malik olmalıdırlar.

Kosmetika mallarının plastik qutularda qablaşdırılması müasir dövrdə geniş yayılmışdır. Bu məqsədlə polietilen polipropilen, polistirol, aminoplastlar istifadə olunur. Polivinilxlorid qablar yaxın dövrlərdə geniş tətbiq olunsada hazırda zəhərli olmasına görə məqsəduyğun hesab edilmir. Plastik qablar perspektivlidir, belə ki, onlar asanlıqla müxtəlif tutumlu boru formasına salına bilər, açıq və parlaq rənglərə boyanır, iqtisadi səmərəlidir, kosmetik vasitələrin tərkibindəki bir çox maddələrə qarşı kimyəvi cəhətdən neytraldır. Plastik tublarda istifadə edilə bilməyən qalıqın miqdarı alüminiuma nisbətən 1.5-2 dəfə azdır.

Bir çox kosmetik vasitələr üçün nasoslu polimer qablar daha rahat və müasir hesab edilir. Bunlar açılan (qapaqla birlikdə burulur) və açılıb çıxarılmayan olub, qabın bir hissəsi hesab edilir. Belə qablaşdırmada istifadə edilməyən qalıq ümumi kütlənin 6-8%-dən çox ola bilməz. Ətir qablarının quruluşu onun daxilində mikroorqanizmlərin düşməsinə istisna edir və praktiki olaraq onların tərkibinə konservantlar qatılmaz.

Ətriyyat-kosmetika mallarının markalanması mal haqqında informasiya yaradan vasitələrdən biridir. Markalanma qüvvədə olan normativ-texniki sənədlərin – standartların, texniki şərtlərin tələblərinə uyğun olmalıdır.

Ətriyyat-kosmetika mallarına dair 51391-99 nömrəli standartda əsasən ətriyyat-kosmetika mallarının markaları aşağıdakı məlumatlara malik olmalıdır:

- malın adı;
- istehsalədiçi ölkənin adı;
- istehsalədiçi firmanın adı (firmanın adı latın hərfləri ilə əlavə göstərilə bilər);
- mütləq sertifikatıya haqqında məlumat;
- istehsalədiçinin hüquqi ünvanı;
- əmtəə nişanı (istehsalədiçinin əmtəə markası, əgər vardırsa);
- malın həcmi;

- malın tərkibindəki maddələr;
- hazırlanma tarixi (saxlama müddəti);
- malın hazırlandığı normativ və ya texniki sənədin nişanəsi;
- malın ştrix kodu;
- mal partiyasının nömrəsi.

Ətriyyat malının markasında «Vikon de Paris» ifadəsinin olması onu göstərir ki, məmulat fransız laboratoriyalarının testindən keçmişdir, tərkibində bahalı efir yağları və bitki cövhəri vardır.

Əgər istehsalçıda qeydiyyatdan keçmiş əmtəə markası varsa o, dairədə «R» hərfi ilə göstərilir.

Ətriyyat – kosmetika malları saxlanarkən standartların və texniki şərtlərin tələblərinə riayət olunmalıdır. Belə ki, ətriyyat – kosmetika malları quru, qapalı, havası daim tənzimlənən otaqlarda saxlanılmalıdır.

Həmin otaqlarda temperatur $+5^{\circ}\text{C}$ -dən $+25^{\circ}\text{C}$ -yə qədər olmalıdır.

Əgər yuxarıda söylədiyimiz şərait ödənilməzsə bu zaman bir sıra xoşagəlməz hallar yarana bilər.

Otaqda nisbi rütubət 70%-dən çox olmamalıdır.

Temperatur aşağı düşdükdə lasyonlar öz şəffaflığını itirir, tündləşir və çöküntü əmələ gətirir. Kremlər, diş pastaları, dodaq boyaları bərkişirlər.

Yüksək temperaturda bir sıra ətriyyat – kosmetika malları buxarlanırlar.

Yüksək rütubətdə saxlanılan kosmetika mallarında mikrobioloji dəyişiklik baş verir.

Onlarda kiflənmə baş verir. Toz şəkilli mallarda isə yumrulaşma baş verir. Günəş şüalarının birbaşa təsiri kosmetika mallarının keyfiyyətinə mənfi təsir edir. Məsələn, saç üçün olan boyaların üzərinə günəş şüaları düşməməlidir.

Ətriyyat – kosmetika malları saxlanılan zaman malların zəmanət müddəti nəzərə alınmalıdır. Bütün ətriyyat – kosmetika mallarının zəmanət müddəti istehsal olunduğu gündən sayılır ki, bu da 12 aydır. Saç boyalarında isə 6 aydan 18 aya qədər ola bilər.

Əgər zəmanət müddəti bitməmiş və normal şəraitdə ətriyyat – kosmetika malları xarab olarsa, onda malı istehsal edən müəssisə buna onun keyfiyyətinə cavab verməlidir. Bir sıra sabunlar zəmanət müddəti bitdikdən sonra da öz keyfiyyətini saxlayırlar. Bəzi sabunların zəmanət müddəti 6 aydır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Buraxılış işində aparılan təhlilləri ümumiləşdirərək aşağıdakıları qeyd etmək istəyirəm.

Ətriyyat-kosmetika malları bütün qrup istehlakçılar tərəfindən istehlak olunan, demək olar ki, gündəlik tələbat malına çevrilmişdir. İstehlakçıların bu qrup mallara ola tələbləri lazımi səviyyədə ödənilməsi üçün onlara təqdim edilən mallar özündə istehlak xassələrinin (funksional, estetik, təhlükəsizlik, ergonomik, etibarlılıq və s.) məcmusunu cəmləşdirməlidir.

İstehlak xassələrinin formalaşmasına tərkib elementlərinin və istehsal üsulunun düzgün seçilməsi mühüm təsir göstərir. Araşdırmalar göstərir ki, təbii efir yağları əsasında alınan ətriyyat malları saxlanma müddətindən asılı olmayaraq öz keyfiyyətini itirmir.

Ətriyyat-kosmetika mallarının müasir çeşid quruluşunda müxtəlif ölkələrin şirkətlərini tərəfindən istehsal olunan mallar əksəriyyət təşkil edir. Buraya Rusiya, Türkiyə, Almaniya, İsveçrə, ABŞ, Fransa və s. ölkələrdə istehsal olunan mallar aiddir.

Müşahidələr göstərir ki, çox vaxt istehlakçılara saxtalaşdırılmış ətriyyat-kosmetika malları təqdim edilir. Buraya əsasən üzərində «Flor Mar», «Rube Rose», «Jolden Rose», «Farmasi», «Qazeli», «Günay» firmalarının adları göstərilən kosmetika vasitələri (kirşanlar, pomadalar və s.) bir çox saç şampunları və s. aiddir.

Doğrudur apardığımız müşahidələr göstərir ki, belə malları qablaşdırılmasına, markalanmasına, xarakterik iyinə görə ayırd etmək mümkündür. Lakin sözsüz ki, burada istehlakçının hüququnun pozulması ehtimalı həddindən artıq yüksəkdir.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq buraxılış işində aşağıdakı təklifləri verməyi məqsəduyğun hesab edirəm:

1. 300 ilə yaxın tarixi olan «Procter And Gembler» firması Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə rəsmi məktubla müraciət edərək birgə mütəxəssislərin iştirakı ilə qara bazardan bu firmanın adı ilə buraxılan saxta malların ekspertizasının keçirilməsini və bunların daxil olmasının qarşısının alınmasını təklif etmişlər. Bu cür qarşılıqlı ekspertizanın keçirilməsi İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən digər firmalarla da aparılması təmin edilərsə, həm istehsalçı müəssisə öz imicini, həm də istehlakçı saxta mallardan özünü qorumuş olar.
2. Yuxarıda göstərildiyi kimi hazırda istehlakçı bazarında istehlakçılara saxta malların təklif olunması kütləvi hal almışdır. Bunun qarşısını almaq və istehlakçıların hüquqlarını qorumaq məqsədilə bazara əmtəəşünas nəzarətinin təşkil olunmasını günün aktual məsələsi hesab edirəm;
3. Məlum olduğu kimi kosmetika mallarında təhlükəsizlik xassələri əsas keyfiyyət göstəricilərindən biridir. Lakin bir çox hallarda bu qrup mallar istifadə zamanı həmin tələbi ödəmir. İnsan dərisində müxtəlif qıcıqlanma əlamətləri yaradır. Buna görə də Respublikamızda aidiyyəti təşkilatların nəzdində (o cümlədən əmtəəşünaslıq fakültəsinin nəzdində) ətriyyat-kosmetika mallarının tədqiqat laboratoriyasının yaradılması vacibdir. Belə ki, əmtəəşünaslar tərəfindən seçmə üsulu ilə mal nümunələrinin laboratoriya tədqiqatının aparılması bazara təhlükəsizlik sınaqlarından keçirilməmiş ətriyyat-kosmetika mallarının daxil olmasının qarşısını alar.
4. Ətriyyat-kosmetika mallarının çeşidinin təhlili göstərir ki, Respublikamız bu qrup malların istehsalı sahəsində demək olar ki, tanınmır. Respublikamızda xammal bazasının olmasının və kadr ehtiyatının (texnoloq, dizayner, əmtəəşünas və s.) olmasını nəzərə alaraq gələcəkdə nəinki daxili bazarda eləcə də xarici bazarda tanına

biləcək ətriyyat-kosmetika mal nümunələrinin istehsal olunması arzu ediləndir.

5. Sovet dövründə Respublikamızın Zaqatalada yerləşən gül yağları zavodu ətirlər, sabunlar, kosmetik kremlər istehsal edirdi. Buraxılış işinin yekunu mənə imkan verir ki, öyrəndiyimiz xammalların çox hissəsinin respublikamızda mövcud olduğunu nəzərə alaraq onların istehsalının bərpasına xüsusi diqqət yetirilsin və istehsalı çoxda mürəkkəb texnologiya tələb etməyən fəaliyyəti bərpa edilib və genişləndirilməsinə diqqət yetirilməsini məqsədəuyğun hesab edirəm.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Ə.P., Vəliməmmədov C.M., Osmanov T.R., Həsənov N.N., və başqaları. İstehlak mallarının eksperitzasının nəzəri əsasları. Bakı, «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2003-ci il.
2. Həsənov Ə.P., Vəliməmmədov C.M., Osmanov T.R., Həsənov N.N. Əmtəəşünaslığın nəzəri əsasları. Bakı, «İqtisad Universiteti» nəşriyyatı, 2003-cü il.
3. Həsənov A.H., Babayev Ə.İ., Həsənov Ə.P., Vəliməmmədov C.M., Əliyeva L.İ. «Əmtəəşünaslıq və kimya», Bakı»Elm».2006.
4. Бардина Р.А.Рассказы о косметических товарах. М., Знание, 1989 г.
5. Баранов С.И. и др. Справочник товароведа. М., Экономика 1999. т. 2-й.
6. Николаева М.А. Товароведение потребительских товаров. Теоретические основы. М., Норма. 2007 г.
7. Райт Р.Х. Наука о запахах. Пер. с англ. М., Мир, 1996 г.
8. Савенко Л.В. Товароведение галантерейных и парфюмерно-косметических товаров. М., Экономика, 1989 г.
9. Сизова А.В. Ассортимент и оценка качества парфюмерно-косметических товаров. М., Экономика, 1998 г.
10. Фридман Р.А. Парфюмерия и косметика. История, назначение, применение. М., Пищевая промышленность, 1975г.
11. Косметика. Берлин. СТИФТУНЭ WARENTEST. 1995 г.
12. Симаков К.Н. Природные и косметические средства. Кремы. СПб., Атлантида, «Корон-принт», 2005 г.
13. Яковлева Л.А., Кутакова Г.С., Товароведение парфюмерно-косметических товаров. СПб, 2007 г.

14. ГОСТ 17237-93. Изделия жидкие парфюмерные, общие технические условия.
15. ГОСТ 28237-90. Изделия декоративной косметики. Общие технические условия.
16. В.Л.Горчак., В.С.Аникушин., К.А.Амаев и другие. Справочник товароведов промышленных товаров. М, «Экономика», 1975.
17. Б.С.Гуревич. Товары парфюмерно-косметические и галантерейные. Москва, 1959.
18. Л.А.Яковлева., Г.С.Кутаков и др. Товароведение и экспертиза парфюмерно-косметических товаров. Санкт-Пет., 2001.
19. А.А.Абрамзон. «Поверхностные явления и поверхностно активные вещества». Л., 1994.
20. Т.А.Гончарова. «Секреты красоты косметика на каждый день». Москва, 1997.
21. А.С.Лихонин. «Вы и ваши духи». Н.Нов., 1999.
22. А.И.Бронштейн. Вкус и обоняние, М, 1960.
23. В.И.Исагульянц., Синтетические душистые вещества, Из-во, М, 1976.
24. А.Н.Макаров-Землянский. Парфюмерия и косметика. М, 1952.
25. Н.С.Моисеенко. Товароведение непродовольственных товаров. Часть 1. Ростов, 2003.
26. А.М.Андрусевич. Душистые вещества и полупродукты парфюмерно-косметического производства. М, 1990.
27. И.М. Алавердиев. Гибкая система самосертификации и обеспечения качества парфюмерно-косметических товаров. М, 1996.
28. Р.А.Бардина. рассказы о косметических товаров. М, 1989.

29. М.А.Баранникова. Что должен знать каждый о сохранении зубов. М, 1990.
30. Х.Вилламо. Косметическая химия. М, 1990.
31. С.А.Войткевич. 865 душистых веществ для парфюмерии и бытовой химии. М, 1994.
32. С.А.Войткевич. От древних благовоний к современным парфюмерии и косметике. М, 1997.
33. ГОСТ 17237-93 Изделия жидкие парфюмерные общие технические условия.
34. ГОСТ 29189-91 Кремы косметические общие технические условия.
35. И.И.Кольгуненко. Косметика для всех. М, 1990.
36. Н.И.Ласси. Красота, здоровья обаяния женщины. 1993.
37. С.Миргородская. Ароматерапия. Мир запахов – запахи мира. 1995.
38. К.Н.Симаков. Природные и косметические средства. М, 1999.
39. А.Толоконников. Маркетинг парфюмерии и косметических средств. 1994.
40. А.П.Усов. Технология синтетических душистых веществ. Краснодар, 1989.
41. Ю.А.Федоров. Профилактика заболеваний зубов и полости рта. Л, 1989.
42. Р.А.Фридман. парфюмерия и косметика. История, назначение, применение. М, 1975.
43. Л.А.Хейфиц и др. Средства для ухода за волосами. М, 1999.
44. Л.И.Шевченко. Упаковочные материалы для парфюмерно-косметических изделий. М, 1988.

45. Король. Косметика, мода, фигура. Стилъ женщины. Берлин: STIFTUNG WARENTEST? 1997.

46. Потребитель: Путеводитель по российскому рынку косметики и парфюмерии. Экспертиза и тесты. М: Алмаз-Пресс 1998, 2000.